UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204650
UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—901—26-3-70—5,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T82/N25R Accession No. T7318

Author [illegible]

Title [illegible]

This book should be returned on or before the date last marked below.

మిత్రులు

శ్రీమాన్ రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారికి

అంకితము.

పాత్రములు

అశ్వత్థామ.

అశ్వత్థామ

కృపుడు

కృతవర్మ

దుర్యోధనుడు

కృష్ణుడు

అచ్చి.

అచ్చి — కాపుపడచు, నాయిక

కిత్తయ్య — కాపుకుఱ్ఱ, నాయకుడు

ఇద్దరు పడవవాళ్లు

కూలివాళ్ళు

పోలీసులు

మేజిస్ట్రేటు, వకీళ్ళు, గుమాస్తా, మొదలయినవారు

అశ్వత్థామ

అబ్ధి

మున్నుడి.

ఈపుస్తకములో రెండు నాటకములున్నవి. ఒకటి 'అశ్వత్థామ'; రెండోది 'అచ్చి'.

తెనుగులో విషాదాంతనాటకములు కొద్దిగా ఉన్నవి. ఉన్నవాటిలోనయినా 'విషాద' భాగము తక్కువే. అట్టి నాటకరచనలో నాటక ఏకత్వమును పాటించకపోతే కవి ఉద్దేశము నెరవేరదు. విషాదాంతనాటక మెట్లుండవలెనో నాకు తోచినపద్ధతి ప్రకారము 'అశ్వత్థామ'లో చూపినాను.

రాజులు, మంత్రులు, వీరులు, మొదలయినవారే నాటకములలో ముఖ్యపాత్రములుగా ఉండవలెననే దురభిప్రాయమును తొలగించడానికి వ్రాసినది 'అచ్చి'. చిన్నవారిలోకూడా ప్రేమ గాఢముగా ఉంటుందని నిరూపించడానికి హాస్యరసప్రధానముగా ఈనాటకమును వ్రాసినాను.

నే నింతకుముందు రచించిన 'అంబ'కును, ఈ నాటకములకును పాఠకులు భేదమును కనిపెట్టగలరు. ఈ మూడు నాటకములున్నూ మూడు ప్రత్యేకదృష్టులతో వ్రాయబడినవి.

ఈ నాటకము లాంధ్రుల కాదరణపాత్రమయితే, వీటికి

ప్రత్యేక లక్షణములు గల మరికొన్ని రూపకములను వ్రాస్తాను.

నా నాటకములు చాలావరకు పూర్వలక్షణమునకు విరుద్ధముగా ఉండవచ్చును. గ్రంథములను పూర్వలక్షణము ప్రకారము వ్రాసి, ఒకటే అచ్చులో పోయడము మనము వదలుకోవలసి ఉంటుంది. నా నాటకములను విమర్శించే వారు ఇవి పూర్వలక్షణానుసారముగా ఉన్నవా లేవా అని విమర్శించి శ్రమపడ నక్కరలేదు. నాటకమును ప్రదర్శిస్తే హృద్యముగా ఉంటుందా ఉండదా, అని మాత్రము విచారించి, తమ అభిప్రాయమును తెలుప ప్రార్థిస్తున్నాను.

"ఆత్రేయాశ్రమము"

అనంతపురము. చిలుకూరి నారాయణరావు.

శ్రీముఖ మాఘ బహుళ చతుర్దశి

అశ్వత్థామ

నాంది.

[రింగులతో త్రాటిమీద ప్రక్కకులాగే తెర. తెరవెనుక నటకులు ఈ క్రిందిపాట పాడుతూ తెరవెనుక నేఉండి, మెల్లమెల్లగా నడుస్తూ ఉంటారు. శ్రీకృష్ణుడు వేణుగానముచేస్తూ, ప్రేక్షకులకు కనబడేటట్లు మెల్లగా లాగుతూఉన్న తెర అంచువెంబడిని ఒయ్యారముగా నడుచుకొంటూ పోతాడు.]

పల్లవి

చూడగలవారే ధన్యులు - ఈ నీ రూపము, చూడ.

అనుపల్లవి

విశ్వమోహనాకారమై - విశ్వానంతరూపమై
విశ్వసృష్టిస్థితి లయ - వృత్తి మీనిదేహము, చూడ.

చరణములు

అనేకవక్త్రనయన మ - నేక బాహూదరము
అనేక సూర్యప్రకాశ - మనేక దీప్తాగ్నితేజము
దివ్యానేకోద్యతాయుధమ - నాదిమధ్యాంతము
అక్షరము పరమము వేదితవ్య-మప్రమేయ మీరూపము,
చూడ.

ఇది నయనాహ్లాదకర - మిది భయంకరము
ఇది యఖిల జగత్స్వరూప - మిది లయకారణము
ఇది విశ్వవ్యాప్త మనంత - మిది లోకరక్షకము
నిజానందపరులకును - భవ్యము భద్ర మీరూపము, చూడ.

(కృష్ణుడు నిష్క్రమిస్తాడు.)

అశ్వత్థామ

రంగము ౧.

[యుద్ధభూమి, విండ్లు, అమ్ములు పట్టుకొని కృప, కృతవర్మ, అశ్వత్థామలు ప్రవేశిస్తారు.]

అశ్వ: (క్రోధముతో) అపాండవము, మామా, అపాండవము!

కృప: ఏమి నాయనా, ఎన్నడున్ను లేని ఈ అమంగళముమాట?

అశ్వ: అమంగళమేమిన్ని లేదు. ఒకరికి అమంగళమైనది ఇంకొకరికి మంగళము కావచ్చును. ...మామా, నాకు సహాయము చేస్తావా?

కృప: దేనికి, నాయనా!

అశ్వ: దేనికయినా సరే. మొదట సహాయము చేస్తావో, లేదో, చెప్పు.

కృప: ధర్మమయితే సహాయానికేముంది?

అశ్వ: అవును...ధర్మము (చిరునవ్వుతో) ధర్మము! (కృతవర్మతో) తాము?

కృత: కార్యమేమిటో తెలియనిదీ ఏమిచెప్పగలను!

అశ్వ: కార్యము!...ఒకరు ధర్మము, ఒకరు కార్యము!...ఒకటి అడుగుతాను చెప్పుతారా?

కృప: ఏమి నాయనా, మనస్సులో ఏదో ఆలోచిస్తున్న ట్లున్నావు? తొందరపడి ఏమిన్ని చేయకుమా.

కృత: ఏమయినా చేయగలిగినదిమాత్రి మేమున్నది?

అశ్వ: ఏమిన్నిలేదా?...ఉస్స్స్...

కృప: మనయత్న మేమున్నది, నాయనా? అంతా విధి విలసి-తము. వాని దయ.

అశ్వ: యత్నమే, మామా! యత్నమే! అదే జరుగలేదు. అంతా వంచన, మోసము సుమీ...విధియెవడు, మామా, మనమే కాక?

కృత: వంచన, మోసము, చేసినదెవరు? ఎవరికి చేసినారు?

అశ్వ: ఎవరేమిటి? అందరున్ను...అయ్యో, క్షమించు, ఏదో అన్నాను......మామా, మహారాజు జాడ ఏమయినా తెలిసినదా?

కృప: తెలిస్తే ఏమిలాభము? తెలకపోతే ఏమిలాభము? ఎక్క-డో చచ్చిపోయి ఉంటాడు.

అశ్వ: అయ్యో! ఎంత పాడుమాట వినవలసివచ్చినది? మామా,

నీబుద్ధి చూపెట్టుకొన్నావు సుమా. ఇన్నాళ్లున్ను అతని కూడుతిన్నవా డనవలసినమాట కాదది.

కృత: నాయనా, చిన్నవాడవు, పెద్దలయెడల అట్లు అవినయము చూపకూడదు.

అశ్వ: అపరాధము, క్షమించండి...ఈ ప్రాంతములో మహా-రాజు జాడ చెప్పేవా రెవరున్ను లేరా ?...మామా, చచ్చి ఉన్నా, బ్రతికిఉన్నా. నాప్రభువును, నా చెలికానిని, ఒక్కసారి కన్నులారాచూచి, అస్త్రాలు విడిచిపెట్టు తాను. అడవులుపట్టి పోతాను.

కృత: ఏమికార్యము ? అతడు చచ్చిఉంటే మనకు మరింత దుఃఖము. బ్రతికేఉంటే, అతనికీ మనకున్ను కూడా దుఃఖము.

కృప: అయినదేదో అయినది. మనకేల నాయనా, పోదాము పద.

అశ్వ: అహా !...స్ స్ స్ స్ !......(ముందుకుచూచి) అదిగదో అక్కడ పడిఉన్నారు. వానిదగ్గర కొంతమంది గొల్ల-వాళ్లు నిలిచిఉన్నారు. వారినడిగితే ఏమయినా తెలియ వచ్చును. మామా, చూదామువస్తారా ?

కృప: చిరంజీవీ. నీకు పిచ్చిపట్టుతున్నది సుమా.

అశ్వ: పిచ్చే, మామా, పిచ్చే! ఈ ప్రాణా లుండబట్టవు, ఏమిచేయను? కడసారిచూపు,...ఒక్కసారి. ఈ మన దేహాలలోని రక్తము, మాంసము, ఎముకలు, అన్నీ అతని అన్నముమూలాన పెరిగినవేకదూ?......వాళ్లలో కొందరు ఈదారినే వస్తున్నారు. ఆ పడిఉన్న దెవరో అడిగి కనుక్కొందాము. —ఎవరక్కడ? ఇటు... ఇటు! ఎవరా స్థలములో పడిఉన్నది?—ఎవడో దిక్కు మాలినవాడు తొడలువిరిగి కొనఊపిరితో ఉన్నాడంటు-న్నారా? పాపము! వానిపేరు?—అడిగినాముగాని చెప్పలేకపోయినా డంటారా?—అయ్యో! ఈరీతిగా బంధువులకు మిత్రులకు దూరమయి దిక్కుమాలినచావు చచ్చేవా ళ్లీలోకములో ఎంతమంది ఉంటారో!— మామా, మన మిక్కడ చేయవలసినపని యేమిన్నీ లేదు గదా. పోయి, వాని నోటిలో ఇన్ని నీళ్లయినా పోదాము, పద, పుణ్యమేకద. వాడెవడో యోధు డయి ఉంటాడు; వాని మూలముగా అయినా మహో రాజు జాడ తెలుస్తుందేమో.

కృప: నాయనా, నీదిచాలా జాలిగుండెరా. ఇటువంటివా ళ్లీ యుద్ధభూమిలో ఎంతోమంది పడి ఉంటారు. వాళ్లం-దరికీ ఉపచారము చేయడము మనతరమా? రా,

ధృతరాష్ట్రుని వద్దకు పోదాము. అక్కడే అన్ని సంగతులున్నూ తెలుస్తాయి.

అశ్వ: అయ్యా, నామామ ఉత్తరకర్కోటకుడు. చచ్చిన వాళ్లను చూచిచూచి, ఇతని గుండె పాషాణమయి పోయినది. మనమయినా పోదాము.

కృత: పాపమీచిరంజీవి కోరిక ఎందుకు చెల్లించక పోవాలి. వాడెవడో చూచేపోదాము, పదండి.

కృప: ఊసుపోనిపని. సరే, మీయిష్టము, నడవండి.

(పోతారు.)

తెర.

రంగము – ౧.

[తొడలు విరిగి సుయోధనుడు పడియున్నాడు. దూరముగా కృప, కృతవర్మ, అశ్వత్థామలు ప్రవేశిస్తున్నారు.]

సుయో: (మూలుగుతూ) అయ్యో! దాహము! దాహము! నీళ్ళు! నీళ్లు!

అశ్వ: (చూచి) మహారాజే! మహారాజే! మామా, మహారాజే!

కృప: ఎట్లు పోల్చినావు?

అశ్వ: అదుగో, అదుగో! రా, రా! (పరుగెత్తుకొని సమీపిస్తున్నాడు.)

సుయో: (కన్నులు మూసుకొని) దాహము! దాహము!! ఎవరురా సేవకులు? ఎవరున్ను వినిపించుకోరేమి? కర్ణా! మిత్రమా?

అశ్వ: (సుయోధనుని మొగమువద్ద మొగముంచి) అన్నా! చూడు... నేను.

సుయో: తమ్ముడూ, దుశ్శాసనా; వస్తివా? భీముడు చచ్చెనా? ఇంకా బ్రతికి ఉన్నాడా?...అయ్యో! దాహము!

అశ్వ: అయ్యో, తండ్రీ, మహారాజా! ఏమి నీ అవస్థ? మామా, మహారాజుకు ఒడలిమీద స్పృహలేదు. పోయి నీళ్ళు

తెస్తాను. కొంచెము ఉపచారము చేస్తూఉండు.
(పోతాడు.)

(కృపుడు సుయోధనుని తలను తనతొడమీద ఉంచుకొని కూర్చుంటాడు. కృతవర్మ చెరగుతో విసరుతూ ఉంటాడు.)

సుయో: ఎవడురా అదీ, నాతల పట్టుకొన్నదీ? భీమా! నీవేనా? బుద్ధిలేని పశువా, నీపని సరిరా!
(లేవబోయి పడిపోతాడు)

కృప: తండ్రీ, సుయోధనా, నేను...కృపుడను. కన్నువిప్పి నావైపుచూడు.

సుయో: ఉహ్! (ఆయాసముతో మూలుగుతున్నాడు.)
(అశ్వత్థామ నీటితో ప్రవేశిస్తాడు)

అశ్వ: అన్నా! నోరుతెరు, ఇదిగో నీళ్ళు.

సుయో: ఉహ్! (మూలుగుతున్నాడు.)

అశ్వ: అయ్యో! అన్నా, చూడవేమి? (మొగము మీద నీళ్లుచల్లి, కళ్లుతుడుస్తున్నాడు.) అన్నా, నన్ను విడచి పోతావా? (ఏడుస్తాడు.)

సుయో: (కళ్లుతెరచి చిరునవ్వుతో) ఎవరు? చిరంజీవి, అశ్వత్థామా! ఆ! (నోరుతెరుస్తాడు. అశ్వత్థామ కొంచెము కొంచెముగా నోటిలో నీళ్లు పోస్తాడు)

అశ్వ: త్రాగు, అన్నా, త్రాగు.

సుయో: చాలు, నాయనా, చాలు. కొంచెము తెప్పిరిల్లి కొన్నవి ప్రాణములు.—తమ్ముడూ, ఇలారా, నన్ను గట్టిగా అప్పుకో!

అశ్వ: (కౌగిలించుకొంటూ) ఏమి, అన్నా, ఇట్లా అయింది, నీ అవస్థ?

సుయో: ఏమిచేయగలము? అధర్మమంతా పుంజీభూతమై నన్నిట్లు పడత్రోసింది. ధర్మమున కీలోకములో జయము కష్ట సాధ్యమని నాకు తోస్తుంది.—కాని, ఇక్కడకాకపోతే, మరెక్కడయినా కలుగదా ధర్మమునకు జయము?

అశ్వ: అన్నా, తొడలువిరిగి పడియున్నావేమి? ఎవ డామర్మఘ్నుడు, పిరికిపంద, అధర్మముగా నడుముకు క్రిందుగా కొట్టినాడు?

సుయో: ఎవడయితే ఏమికార్యము? ఆపేరెత్తితే పాపమువస్తుంది. ఏదో, తనమాట చెల్లిందిగదా. ధర్మమయితే ఎవరికి కావాలి? అధర్మమయితే ఎవరికి కావాలి?

అశ్వ: భీముడే? ఆ తిండిపోతే?

సుయో: భీముడే ఏమిటి? అందరున్ను కలిసినారు. కృష్ణుడు

అర్జునుని చెవిలో ఊదినాడు; అర్జునుడు తొడచరచుము-
కొని సైగచేసినాడు. వాడు కొట్టినాడు.

అశ్వ: మడుగులో ఉండేవాడవు బయటికెందుకు వచ్చినావన్నా ? మేము వచ్చేవరకు ఓపిక పట్టలేకపోయినావా ?

సుయో: ఏమిచేయను? నా పౌరుషము, నా అభిమానము, నన్నూరుకోనిచ్చినవి కావు.

అశ్వ: ఏమి జరిగినది ?

సుయో: నేను మడుగులో ఉండడము తెలుసుకొని కృష్ణుడు పాండవులతో అక్కడకు వచ్చినాడు. ధర్మరాజు కూడ కూతలు కూస్తూ, అనరాని మాటలంటూ, నన్ను యుద్ధా-
నికి పిలిచినాడు.

అశ్వ: పిరికులైతే పిలుకొన్నాడు. నీ వెందుకు బయటికి వచ్చినావన్నా ?

సుయో: నేను రాలేను. కాని, "మగవాడవయితే, ఈవలకు వచ్చి, మాఅయిదుగురిలో ఒకనితో యుద్ధముచేసి గెలుచుకో. రాజ్యమంతా నీకిచ్చివేసి, మేము పోతాము" అన్నాడు ధర్మరాజు. "పరిజలు, ఐశ్వర్యము, అంతా నాశనమయిన ఈ పాడురాజ్యము నాకెందుకు? నీతలనే కట్టుకో" అన్నాను నేను.

అశ్వ: సిగ్గు, లజ్జ, గలవాడయితే ఆ ఒక్కమాట చాలదూ, ధర్మరాజుకు?

కృప: ఎంతపని చేసినావు? నకుల సహదేవులలో ఒకనిని కోరుకోలేక పోయినావా? రాజ్యము అవలీలగా నీచేతిలో పడివుండునే!

కృప: ఇటువంటి అభిమానములను పోయే ఆ ధర్మరాజా అట్లా అయినాడు. ఇతని కీగతి పట్టినది.

అశ్వ: అయ్యో, మరపడయినా అయితే, నీవు చెప్పినట్లే చేసి ఉండును. కాని, మన మహారాజధర్మానికొప్పుకొంటాడా? రాజపుత్రునికి కాదూ?...అయితే. ఏమయిందన్నా?

సుయో: కృష్ణుడు పాండవుల నుసికొల్పి, నన్ను మాటలనిపించినాడు. నా అవస్థ తలచుకొని ఊరకొన్నాను. కాని, భీము డేదో మాటపడదాని కారంభించేసరికి నా కుండబట్టింది కాను. గదపట్టుకొని బయటికివచ్చి 'రా ర'మ్మన్నాను భీముని.

అశ్వ: అభిమానధనుడైనవా డెవ డూరుకోగలడు?

సుయో: ఆ ఊపున అక్కడనే యుద్ధము జరిగిఉంటే, భీముని కడతేర్చివాడనే.

అశ్వ: అయితే అక్కడ యుద్ధము జరుగలేదూ!

సుయో: అక్కడ జరుగలేదు. "కురుక్షేత్రము పుణ్యభూమి. అక్కడ యుద్ధము చేతురుగాని రండి" అని కృష్ణుడు పిలుచుక వచ్చినాడు.

అశ్వ: నీ ఉగ్రత కొంచెము చల్లబడడానికి, భీముడు కొంచెము భయము తీర్చుకొని కుదుట బడడానికి. కృష్ణుడా, కురవ్వడయినాడా?

సుయో: ఇక్కడకు వచ్చేసరికి బలరాముడుకూడా ఈ దారినే వచ్చినాడు. అతనిని మధ్యవర్తిగా కోరుకొని గదాయుద్ధమారంభించినాను. భీము డలసిపోయిఉన్న సమయములో నేనుమీదికెగిరి, తలక్రిందుగా దిగుతూ, అతని తలకు బాగా గురిచూచినాను. ఆదెబ్బ తగిలిఉంటే, వానితల వెయ్యిచెక్కలయి ఉండును.

అశ్వ: అయితే కొట్టలేదూ? ఏమిజరిగింది?

సుయో: నేనుచెప్పలేదూ? కృష్ణుడు గుసగుస లాడినాడు. అర్జునుడు తొడమీద సైగచేసినాడు. అపిరికిపంద నాతొడల మీద కొట్టినాడు.

అశ్వ: తుచ్ఛుడు, దొంగదెబ్బ కొట్టినాడు. బలరాము డూరకొన్నాడా?

సుయో: ఏమో! ఏమిచేసినాడో? ఏమయిందో? నేనుపడి

నానుగద! నేను నమ్ముకొన్న అందరున్ను అయినారు గద!

అశ్వ: కాలేదన్నా, కాలేదు! నేనున్నానుకానూ? ఈ నా మామ, కృతవర్మ, ఉన్నారుకాదూ? మీమున్నంతవరకు అట్లా అధైర్యపడవద్దు.

సుయో: ఏమో! జామో! గడియో! ఈ కళ్లు మూతపడిన తరువాత ఎవరికెవరో? అంతా నిస్పృహచేసుకొన్నాను. —కాని, తమ్ముడూ, నామనస్సులో...ఒక్క—భారము మాత్రము...మిగిలి ఉందోయ్.

అశ్వ: అన్నా, చెప్పు. నీవు బ్రతికిఉండగానే నీ ఋణము తీర్చుకొంటాను.

సుయో: ఏమీలేదు, నాయనా. భీముడు...భీముడు...

అశ్వ: ఇదిగో, పోయి భీమునితలను తెచ్చి, కన్నులపండువుగా నీయెదుట పెట్టుతాను.

సుయో: వాడేమిచేసినా డనుకొన్నావు?

అశ్వ: పశువు. వాడేమయినా చేసేవాడే. ఏమి చేసినాడు?

సుయో: నేను తొడలువిరిగి నేలమీద పడిఉంటే...

అశ్వ: ఆఁ!

సుయో: ఈ నాకిరీటము...నా కిరీటము... క్రిందికిపడేటట్లు,... ఎడమకాలితో...ఎడమకాలితో ... నాతలమీద...ఈ తలమీద...

అశ్వ: అ...హ్హా! అన్నా, భరించ శక్యముకాకుండా ఉంది! మహారాజా! సాయంత్రము కావచ్చినది. అదిగో సూర్యుడ స్తమిస్తున్నాడు. తెల్లవారినదాకా కొంచెము ఓపిక పట్టి ఉండగలవా? ఎట్లయినా తట్టుకో, అన్నా! నీవు బ్రతికిఉండగా నేను నీమనస్సు సంతోషపెట్టనీ.

సుయో: ఏమో! నాలోపలి అవస్థచూస్తే సందేహమే. ఏమయినా సూర్యోదయము దాటేటట్లు లేదు. ఏ...మయినా కానీ. స్వర్గములోనే మనకు పునర్దర్శనము.

అశ్వ: లేదు, మహారాజా. నామాట నమ్ము. ఈలోగా మరొక్కసారి ఇక్కడనే కలుసుకొంటాము. నన్ను దీవించి పంపు.

సుయో: చిరంజీవీ! నేను లేవలేను. ఏదీ, నీచెయ్యి? ఇలా ఇయ్యి, దగ్గరగా రా. ఒక్కసారి గట్టిగా కౌగిలించుకోనీ... (కౌగిలించుకొంటూ) అ...హ్హా! నా ఆయాసమంతా తీరిందోయి. నాగుండె చల్లబడిందోయి!...కృతవర్మా. నా తమ్మునికి ... రణరంగ...అభిషేకము ... చేస్తాను. నీళ్లు తీసుకొనిరా. (కృతవర్మ పోతాడు.) తమ్ముడూ,

ఎందరినో నమ్ముకొన్నాను. ఎవరివల్లను అయిందికాదు. ఆచార్యకేసరీ కిశోరమవు...నిలిచి ఉన్నావు నా అవమానము తీర్చడానికి. నీవు తలచుకొంటే మూడులోకాలను దహించేశక్తి ఉన్నది నీకు. ఈనా పరాభవానికి ఎట్లు ప్రతీకారము చేస్తావో, నీదేభారము...ఆచార్యా, ఈ నీ మేనల్లుడు భారత రణరంగానికి కడపటి నాయకుడవు తున్నాడు. తామున్ను, కృతవర్మయున్ను ఇతనిని కాపాడుకొనండి. నేను దురదృష్టవంతుడను. ఇంతకు ముందే పంపలేకపోయినాను, ఈనా గురుపుత్రుని. (కృతవర్మ నీళ్ళతో ప్రవేశిస్తాడు) ఇట్లాతే...ఆచార్యా! ఏదీ, అనీళ్ళు...ఈచేతిలో పొయ్యి (కృపుడు పోస్తున్నాడు) నాయనా, ఇవి ఉత్తనీళ్ళుకావుసుమా. నేను పనికిమాలినవాడనై నానన్న దుఃఖముచేత, నాఅవమానము తీర్చే మిత్రుడింకా ఉన్నాడనే ఆనందముచేత, లోపలినుంచి పొంగి పొరలివచ్చిన కన్నీళ్ళుసుమా ఇవి. నీవు భారత రణరంగపట్టభద్రుడవయినావు క్షత్రియులము మేము మా కార్యము నెరవేర్చుకోలేకపోయినాము. నా గురు వంశములోని మొలకవు. నీవల్లనయినా నా మనస్సు సంతోషపడితే...

అశ్వ: సందేహించకన్నా, సందేహించకు. ఇదిగో పోతున్నాను. నాకు సహాయమక్కరలేదు. ఏకవీరుడననే

నీరు సంపాదిస్తాను. కౌరవరాజ్యానికి నిన్ను అభిషిక్తుని చేయనిదీ నిద్రపోను. గట్టిగానమ్ము...మామా, చూచినావా, ధర్మరాజు దుర్మార్గము? తొడలు విరుగగొట్టించి, రక్తసిక్తమైన దేహముతో ధూళిలోపడిఉంటే, మహారాజు, తనతోసమానుడు, అన్నగౌరవమైనా లేకుండా, అన్నదమ్ములవాడన్న అంతఃకరణమైనా లేకుండా, సాధారణ మానవులకుండవలసిన కనికరమయినా లేకుండా, దిక్కుమాలినవానివలె విడిచిపెట్టి పోయినాడు. కొంచెము ఉపచారము చేయడానికి, దాహము వేస్తే రెండు నీళ్లు నోటిలో పోయడానికయినా దగ్గర ఎవ్వరిని ఉంచకుండా, తనదారిని తాను పట్టుతాడా? వీడు ధర్మరాజా? అధర్మరాజా? పోని...ఏమి మూటకట్టుకొని పోతాడులే! దైవమే ఉంటే దీనికి అనుభవముండదూ?...కాని, మామా, నాకుసాయముక్కర లేదు. మీరిద్దరున్ను ఇక్కడనేఉండి, మహారాజుకు కొంచెము ఉపచారము చేస్తూఉండండి. నేను తిరిగి వచ్చేదాకా మా అన్న ప్రాణాలను నిలబెట్టండి.

దుర్యో: వద్దు, అశ్వత్థామా, ఇక్కడ ఎవ్వరున్ను ఉండనక్కర లేదు. వీరు నీకు సాయముగా ఉండాలి; నీతో తీసుకొనిపో. నాకోసము భయపడకు. ఎట్లాగా పోయే

వాడనే. సాధ్యమయినంతమట్టుకు ప్రాణాలు ధరించు-
కొని ఉంటానులే. మీరు ముగ్గురున్నూ కలసిపొండి.

అశ్వ: నీయిష్టమేకాని, అన్నా! రండి, మామా! (రెండడు-
గులు నడచి) కాళ్లురావే! (తిరిగి సుయోధనుని దగ్గరకు
వచ్చి, మొగముమీద మొగముచేర్చి) అన్నా! ఏదీ,
మొగము! ఒక్కసారి చూడనియ్యి...ఇదే మనకు
కడసారిచూపా? (కన్నీళ్లు విడుస్తాడు.)

సుయో: తమ్ముడూ! ఎంతమెత్తని గుండె నీది? (చిరునవ్వుతో
కళ్లుతుడుస్తూ) నాకోసము భయపడుతావేమిటి, నాయనా!
రా, మరొక్కసారి కౌగిలించుకో, నా మనోబలమంతా
నీకిచ్చి వేస్తాను. (కౌగిలించు కొంటాడు) ఇంక పో,
నీ కార్యము చూచుకో.

కృప: ఇటువంటి వాడవేనా, కార్యభారము వహించేది? రా,
నడు.

(పోతున్నారు. తెర.)

రంగము 3.

(అర్ధరాత్రి. యుద్ధభూమి. మఱ్ఱిచెట్టుక్రింద కృప కృతవర్మలు నిద్రపోతున్నారు. అశ్వత్థామ కూర్చున్నాడు.)

అశ్వ: మామా, మామా!

కృప: ఊఁ!

అశ్వ: ఇప్పు డెంతవేళ అయిఉంటుందో ?

కృప: (పరుండే) ఏమినాయనా! నిద్రరాలేదూ? పడుకో. కొంచెము విశ్రాంతి తీసుకో.

అశ్వ: నిద్రరాదు, మామా! ఇది నిద్రపోవలసిన సమయమేనా?

కృప: ఈ అర్ధరాత్రివేళ ఏమిచేస్తాము? తెల్లవారని, ఆలో చించుకొందాము.

అశ్వ: తెల్లవారితే, అంతా తెల్లవారి పోతుంది.

కృప: అయితే ఏమిచేస్తావు?

అశ్వ: అదే, నిసలహా అడుగుతున్నాను.

కృప: నాకేమీతోచలేదు. నాకు నిద్రవస్తున్నది. పడుకోని, (గుఱ్ఱు తీస్తున్నాడు)

అశ్వ: కు...క్షిం...భ...రులు! ఎంతగట్టిగా గుఱ్ఱు పెట్టు తున్నారో!

(తెరలో నవ్వు.)

అశ్వ: (కృపుని తట్టుతూ) మామా! మామా!

కృప: అఁహా! ఏమిటిరా, అబ్బాయీ! ఏమిటిది? నీవు పడు కోవు, ఒకరిని పడుకోనివ్వవు.

అశ్వ: కోపం పడకు, మామా! అదేమిటది? నవ్వు వినబడు తున్నది?

కృప: వాళ్లు గెలుచుకొన్నారు కాదూ? సంతోషము. నవ్వు కొంటున్నారు.

అశ్వ: ఊఁ హూఁ!...(కొంచెము ఊరకుండి) అయితే, మామా!

కృప: అ...హా!

అశ్వ: కార్యము లేదు. ముసలివాడు. నాది ఉడుకురక్తము, ఊరుకోదు...నవ్వులు, కేకలు! అణగిపోతవి? ఎట్లు? ఒంటరిగాడనే! సలహా చెప్పేవారుకూడా లేరే! (మళ్ళీ తెరలో నవ్వు) ఊఁ! నవ్వండి, నవ్వండి!—మామా!

కృప: (లేస్తూ) ఏమబ్బాయీ, ఏమంటావు?

అశ్వ: కాలము పరుగెత్తుతున్నదే!

కృప: అయితే దానిని కదలకుండా పట్టుకొంటావా?

అశ్వ: మహారాజుకు మాటయిచ్చినానే!

కృప: మాటలు చెప్పినంత సులభముగా కార్యాలయితే కావలసిన దేముంది?

అశ్వ; తెల్లవారిపోతుందే

కృప: తెల్లవారనీ. మంచిదేకదూ. చీకటిపోయి, వెలుతురు వస్తుంది.

అశ్వ: మహారాజుమాట?

కృప: ఈలోకములో ఎల్లకాలము ఉట్టికట్టుకొని ఊగులాడేవాడెవడు?

అశ్వ: అయితే, అంతే?

కృప: అంతేకాకపోతే? ఒక గుఱ్ఱములేదు, ఒక మనిషిలేడు. ముందులేదు. వెనుకలేదు. ఏమి టీవెఱ్ఱిబాగులతనము? తెల్లవారనీ, చూచుకొందాము. నాకు చాలాబడలికగా ఉంది. ఏమీ ఆలోచనపారలేదు. కొంచెము నిద్రపోనీ. (పడుకొంటున్నాడు.)

అశ్వ: ఊహ్!! (నిట్టూర్పువిడుస్తున్నాడు) అంతే? మహారాజా! నీఋణము తీర్చుకోలేనూ? ఎంతవ్యర్థుడను!

ఈవిల్లు, ఈఅమ్ములు, ఎందుకు? మోతదండుగేనా? అయినదీ? కౌరవులపేరు ఈ లోకములో సరా? ...అయ్యో!...లోకమంతా నిద్రపోతున్నది. నేనొక్కడనే మేలుకొని ఉన్నాను. ఎంత విచిత్రమయినది ఈలోకము? పుట్టితే, ఒక్కసారి నవ్వుతారు. జీవి అభివృద్ధిపొందుతే చూచి, ఏడ్చి, అసహ్యించుకొనే వాళ్ళే ఎక్కువమంది. వృద్ధిలో ఉన్నంతసేపు అంటిపెట్టుకొని ఉండేవాళ్లయినా, స్వలాభమీడేరేవరకే. పడినవానివైపు చూడనైనా చూడరు; నవ్వి, మరిరెండు రాళ్ళు విసురుతారు. బ్రతికి ఉన్నవాళ్ళు చెడతిని, చస్తే, 'అయ్యో! మరి వీనివల్ల లాభముండదే' అని ఒక్క ఏడ్పు ఏడ్చి, ఈడ్చిపారవేస్తారు. ఆతరువాత ఒకసారి తలచుకోనయినా తలచుకోరు.—ఆపదలో సహాయపడనివాడు బంధువుడయితేనేమి? మిత్రుడయితేనేమి? వాడొక నడపీనుగు.—నాప్రభువు నెట్లు సంతోషపెట్టగలను? ఏమీ తోచదే! (ముందుకు మీదికి చూస్తున్నాడు) ఓహో, ఈచెట్టుమీద ఎన్నిపక్షులు నిద్రపోతున్నవి! నిర్విచారము! మనుష్యునిది ఒక పక్షిబ్రతుకయినా అయితే బాగుండేది. అరూ, పోరూ, లేవు. ఏమో! వీటికి మాత్రము ప్రేమ, ద్వేషము, మిత్రత్వము, శత్రుత్వము, ఎందుకుండవు?......ఏమది! ఆచెట్టుమీదికి

చప్పుడు చేయకుండా ఎలావస్తున్నదో, ఆపక్షి! ఎంత భయంకరంగా ఉంది! కన్నులవెంట నిప్పులు రాలు-స్తున్నది. ఆ! ఆ! ఆరంభించినది! ఓకలు కొరికివేస్తున్నది! ఎన్ని పక్షులో! ఓహో! నిద్ర మత్తుమీద లేచినవి. ఎంతెంతకాళ్లు! ఎంతెంతలేని గోళ్లు!! వేలకొద్దీ పక్షులు గిల గిల కొట్టుకొని క్రింద పడుతున్నవి. పారిపోతున్నవాటిని కూడా విడువ కున్నదే? వెంబడించి వెంబడించి రెక్కలతో కొట్టి కూల్చుతున్నది...బలే! సంహారము, సంపూర్ణసంహా-రము. శత్రునిశ్శేషము!...ఓ ఉలూకమా! నీవు నాకు గురువవు. మంచి మిత్రమవుసుమా. మనుష్య మాత్రుడు చేయలేని ఉపదేశము చేసినావు...మామను లేపుతాను....మామా! మామా!!

కృప: ఏమి! ఏమిటి ఉపద్రవం?

అశ్వ: లే, మామా, లే! కనబడినది! కనబడినది!

కృప: (కన్నులు నులుముకొని లేస్తూ ఆవులించి) ఏమిటి, నాయ-నా, కనబడినది?

అశ్వ: శత్రు మారణోపాయము. నిద్రమత్తు వదలలేమా!

కృప: (నిద్రమత్తుతోనే) ఏమిటా ఉపాయము?

అశ్వ: అదిగో, ఆచెట్టుమీద అదేమిటో చూచినావా ?

కృప: అవును, అది గుడ్లగూబ. రాత్రి దాని సంచారము. వింతయేముంది ?

అశ్వ: చెట్టుక్రింద పడిఉన్నవి అవేమిటో చూచినావా ?

కృప: ఓహో, ఎన్ని పక్షులు! ఆగుడ్లగూబ వీటిని చంపి ఉంటుంది.

అశ్వ: చంపి ఉంటుందేమిటి ? ఒక్క పక్షినికూడా మిగుల నివ్వలేదు. నేను చూస్తూనేఉన్నాను. మామా! అది వీటినెందుకు చంపిఉంటుందో చెప్పకోగలవా ?

కృప: అవి తన కాహారము గనుక.

అశ్వ: ఆహారమయితే ఒక్కపక్షినిచంపుతే దానిపొట్ట నిండదూ? ఇన్నిటి నొక్కసారిగా ఎందుకు చంపవలెను ?

కృప: దుష్టస్వభావము, క్రూరస్వభావము. అది రాక్షసపక్షి.

అశ్వ: కాదు, మామా, కాదు. ఊరకే దాని కాక్రోశము రాదు. పగ లీపక్షులు అది కన్నులు కనబడని నిస్సహాయ స్థితిలో ఉన్నప్పుడు దానిని బాధించినవి. తనకు బలమున్నా, అవి మెలకువగా ఉంటే, ఇన్నిటితో చాల లేదు. కనుక, నిద్రపోతూ, అవి నిస్సహాయస్థితిలో ఉన్నప్పుడు పగ సాధించుకొన్నది.

కృప: అయితే కావచ్చును.

అశ్వ: కావచ్చునేమిటి? అంతే! అది నాకు చక్కని ఉపదేశము చేసినదిసుమా. నీవయినా దానిపాటి అయినావు కావు. మామా! తెల్లవారేసరికి, సరి! మన మహారాజుకు శత్రువనే ఒక్క పురుగుకూడా ఉండదు.

కృప: ఇదేమిరా, అబ్బాయీ! అయితే నిద్రపోతున్నవాళ్ళను చంపదలచినావా యేమిటి?

అశ్వ: తలచినావా అని ఇంకా మెల్లగా అడుగుతున్నావా? ఇదిగో పోతున్నాను. మీరిద్దరున్న నాతో వస్తేరండి. రాకపోతే పొండి. నాకు మీతో పనిలేదు.

కృప: నాయనా, ఇంత ఘోరమాలోచించినావేమిటి? మహావీరుడవు. అతిరథుడవు. ద్రోణునంతటివాని కొడుకవు. ఈ నీచమైనపని నీకు తగునా?

అశ్వ: ఏమి! నేను చేసేది నీచమంటావా?

కృప: నీచమా? మరీ నీచమా? ఇది యుద్ధధర్మమా? ఆయుధము లేనివానిని, పారిపోతున్న వానిని, శరణుజొచ్చిన వానిని, నిద్రపోతున్నవానిని, వీరుడయినవాడు చంపవచ్చునా? నిద్రపోయినవాడు శవముతో సమానము. అట్టివానిని వధించి పాపము సంపాదింపదలచినావా?

అశ్వ: నాకు నీతులు చెప్పుతావా, మామా? పాండవులకు చెప్పలేకపోయినావురా ఈనీతులు?

కృప: వారేమి చేసినారు?

అశ్వ: ముసలివారికి మరపెక్కువ. శిఖండిని ముందుంచుకొని అర్జునుడు భీష్ముని చంపలేదూ? భూమిలో దిగబడిన రథము నెత్తుకొంటూ, "ఉండు! నిలు!" అని చెప్పుతూ ఉన్నా కొట్టలేదూ కర్ణుని, అర్జునుడు? మాయోపాయము చేసి సైంధవుని బయటికి రప్పించి చంపించలేదూ, కృష్ణుడు? సర్వమున్ను విడిచి, మడువులో దాగున్న మహారాజును ఈవలకు పిలిచి, అధర్మముగా తొడలమీద కొట్టలేదూ, భీముడు? అస్త్రములను విడిచిపెట్టిన నా తండ్రిని అతులువ, ధృష్టద్యుమ్నుడు కరకర తల నరక లేదూ? యుద్ధధర్మము నతిక్రమించినవారు పాండవులా? కౌరవులా? మీరంతా పాండవపక్షపాతులు. ఈపక్షములోదూరి. కౌరవులను నాశనము చేయించినారు. పోండి, మీతో నాకు పనిలేదు, మీ నీతులతోనూ పని లేదు...అతగా డక్కడ ఇంకా గుఱ్ఱుపెట్టుతాడేం? (కృతవర్మను తట్టి లేపిస్తూ) ఏమయ్యా, కృతవర్మా! ఏమిటీ మొద్దునిద్ర? ఏమిటీ గుఱ్ఱు? లేవవేం?

కృత: (ఉలికిపడి లేచి) ఆఁ! హాఁ!

అశ్వ: ఆఁ, హాఁ! ఏమిటి? మహారాజును నమ్మించి, నాతో వచ్చి, నివిక్కడ చేస్తూఉన్న పనేమిటి?__లే! పద!

కృత: ఆఁ! ఎక్కడికి? ఈ అర్ధరాత్రివేళ?

అశ్వ: ఎక్కడికో? వస్తావా, రావా?—ఏమి మామా, నీమాట?

కృప: నీవుచేయబోయే దేమీ బాగులేదు. విన్నావా, కృతవర్మా, అశ్వత్థామ తలపెట్టినది?

కృత: ఏమిటది?

కృప: నిద్రపోతున్న వాళ్లనందరినీ, వరుసపెట్టి, గొంతుకలు కోసి చంపేస్తాడట.

కృత: అవునా, అశ్వత్థామా!

అశ్వ: ఆ! బ్రహ్మకులు తప్పించలేరు.

కృప: ఛీ! ఏమిటీ దొంగపని?

అశ్వ: నాది దొంగపనా? మీదా? తెల్లవారేసరికి మహా-రాజు ప్రాణాలు విడిచేస్తాడు. తొలికోడి కూసేసరికి, జయవార్త అతని చెవిలో వెయ్యాలి. మాట యిచ్చి వాను. మీరున్ను తలడూచి నాతో వచ్చినారు. నేను నాపని చేసేస్తాను. కృతఘ్నులు కాకపోతే, మీరున్ను మాట నిలుపుకోండి.

కృప: నాయనా, శుద్ధమైన బ్రాహ్మణవంశములో పుట్టినావు సుమా. ఈపని నీకుతగదుసుమా.

అశ్వ: మీరు నానిశ్చయమును కదలించలేరు. ఎప్పుడు శస్త్రము పట్టినానో అప్పుడే పోయినది నా బ్రాహ్మణత్వము. ఇప్పుడు తిరిగీ ఎట్లువస్తుంది? నేను చేయబోయే ఈపని వల్ల పురుగునై పుట్టినాసరే, నాకు లక్ష్యములేదు. నామహారాజును సంతోషపెట్టాలి, నేను వెనుకకు మరలాలి — ఏమి, వస్తారా, రారా?

కృప: నాయనా, నామాటవిను. ఇది మనపనికాదు. ఒకరి క్రింద సేవకులము. దుర్యోధను డేమో పడినాడు. మిగిలినవారిలోనే లెక్క. ముసలిరాజున్నాడు, ధృతరాష్ట్రుడు; ముసలిది ఉన్నది గాంధారి. వారి వద్దనే ఉంటారు విదురుడు, సంజయుడున్ను. వారికి తెలియ చేయనిదీ మన మేమిన్నీ చేయకూడదు. ఉన్నస్థితి వారికి తెలిపి, వారుచెప్పినట్లు మనము చేయడము మంచిది.

అశ్వ: నాకు దానితో ఏమీపనిలేదు. మీరువస్తారా, రారా? ఏదో ఒక్కమాట చెప్పండి.

కృప: మేము రాకపోతే ఏమిచేస్తావు?

అశ్వ: ఏమిచేస్తానా? మిమ్మల్ని పిరికిపందల క్రింద లెక్క

పెడతాను. ప్రభుద్రోహులక్రింద ఎంచుతాను. విశ్వాస ఘాతుకులలో చేరుస్తాను.

కృప: నాయనా, ఒక్కమాట చెప్పుతాను, వింటావా ?

అశ్వ: ఏమిటది ?

కృప; ఈ రెండుజాములున్న గడచిపోనీ. సూర్యోదయము కానీ. భాస్కరునివలె ప్రచండమూర్తివై శత్రువులను సంహరింతువుగాని. మేమున్ను నీకు సంపూర్ణముగా సహాయపడతాము. ఇది వీరు లవలంబించవలసిన పద్ధతి. ధర్మయుద్ధములో గెలుస్తే కౌరవగౌరవము నిలబడుతుంది. పాండవు లధర్మయుద్ధము చేసినారని నిందించినావే, ఈ నీ అధర్మమైన పూనికను నిందించుకోవేమి ? ధర్మయుద్ధములో చస్తే, వీరస్వర్గమయినా కలుగుతుంది, అంతేకాని, ఈసౌప్తికవధచేసి, నరకములో పడడము మేలుకాదు.

అశ్వ: ఓహో ! నాకు వీరపద్ధతి నేర్పుతున్నావా ? యుద్ధధర్మముపదేస్తున్నావా ? మామా, ఆ పద్ధతులకు, ఆ ధర్మాలకు కాలము మీరిపోయింది. ఇప్పటి యుద్ధ ధర్మమును చెపుతాను విను. శత్రువులను చంపేటప్పుడు న్యాయము లేదు, అన్యాయములేదు. అప్పటికేది ఉపాయమో దాని నవలంబించవలెను. సైన్యములు లేన్తూఉన్నప్పుడు,

విడిసిఉన్నప్పుడు, ఇరకటపు త్రోవలో, నాయకుడు లేక వెనుతిరిగి పారిపోతున్నప్పుడు, నిద్రపోతున్నప్పుడు, శత్రువులమీద పడి కడతేర్చవలెను.

కృప: ఇది రాక్షసనీతిగాని, మానవనీతికాదు.

అశ్వ: యుద్ధములోని కెప్పుడు దూకినామో, అప్పుడే పట్టినది మనకు రాక్షసకళ. మనలను నమ్ముకొని మహారాజు పంపినాడు. చిన్నప్పటినుంచీ చేతితిన్నా మతని అన్నము. ఇప్పుడు కృతఘ్నులమై అతని కార్యము తీర్చకపోవడము మహాపాతకము. కృతఘ్నుని శవమును కుక్కలు, నక్కలు కూడా ముట్టవు. రాక్షసత్వము వస్తే వచ్చింది కాని, మామా, కృతఘ్నత్వ పాతకమునకు నేనొప్పుకోను.

కృప: చిరంజీవీ, నామాటవిను. కౌరవులకు దైవబలములేదు. కేవలము పౌరుషమును నమ్ముకొని దుర్యోధను డీదుష్కార్యములో ప్రవేశించినాడు. పాండవులకు దైవబలము సంపూర్ణముగా ఉన్నది. వారు ధర్మాత్ములు గనుక జయించినారు.

అశ్వ: ప్రతివాడున్ను ధర్మము చెప్పవచ్చేవాడే! సుయోధనుడెన్నడు అధర్మముగా ప్రవర్తించినాడో చెప్పగలవా? ఈరాజ్యము పాండవులదా? ధార్తరాష్ట్రులదా? పాండు

ధృతరాష్ట్రులలో పెద్దవా డెవడు? రాజ్యము ఔరస పుత్రులకు వస్తుందా! కుండకగోళకులకు వస్తుందా? కయ్యానికి కాలు దువ్వినవాడు ధర్మరాజా, సుయోధనుడా? యుద్ధములో ఒక్కనినైనా ధర్మముగా జయించినారూ, పాండవులు? అన్నీ తెలిసి, మళ్ళీ మాట్లాడుతున్నావు, మామా!

కృప: నాయనా, క్షత్రియ వృత్తి నవలంబించినా, మనలో బ్రాహ్మణరక్తము లేదూ? బ్రాహ్మణధర్మము, క్షత్రియ ధర్మము, కూడా అనుసరింతాము. తెల్లవారనీ, ఇప్పటికి కొంచె మోపికపట్టు.

అశ్వ: బ్రాహ్మణుడంటే పిరికికండ, తిండిపోతు, అని నీ అభిప్రాయము. నీవు చాలా పొరబాటు పడుతున్నావు సుమా. నాకు తోచిన అర్థము చెప్పుతానువిను. బ్రాహ్మణుడు క్షత్రియులలో ఉత్తమక్షత్రియుడు. వైశ్యులలో ఉత్తమ వైశ్యుడు. ఉత్తమ శూద్రుడు శూద్రులలో. ఉత్తమచండాలుడు చండాలురలో. ఏయే వర్ణముల వారిలో ఏవేవి ఉత్తమగుణములున్నవో, వాటి నన్నిటిని చేర్చి ప్రజాపతి బ్రాహ్మణునిగా ఏర్పాటుచేసినాడు. అతడన్నివర్ణములవారికిన్నీ ప్రతినిధి. జాతి, వర్ణ విభాగములలో గుణ, కర్మలు ప్రధానములు కాని, రక్తము కాదు.

కృప: నీ ఉపన్యాసము చాలా బాగున్నదిగాని, నాయనా, నామాట విను. తొందరపడకు. అలసి ఉన్నాము. తెల్లవారనీ.

అశ్వ: తెల్లవారుతుంది, మామా, తెల్లవారుతుంది! తెల్లవారక నిలుస్తుందా? తూర్పు తెల్లవారేసరికి పాండవుల పని కూడా తెల్లవారించేస్తాను. తెలిసిందా? నే నెవడనో నీకు జ్ఞాపకమున్నదా? ద్రోణాచార్యుని కొడుకను; ఆ ధృష్టద్యుమ్నుడు తలకోసిన ద్రోణాచార్యుని కొడుకను. సుయోధనుని సేవకుడను; అన్యాయముగా, అధర్మముగా అచ్చట తొడలు విరిగి పడిఉండి, నన్ను కౌగిలించుకొని, "నా పగదీర్చుమీ" అని కన్నీళ్ళతో దీనముగా నా మొగము చూచి, నన్ను రణరంగాభిషిక్తునిచేసిన రాజరాజు సేవకుడను. మీరు నానాయకత్వమున నన్ననుసరించవల-సిన నా అనుచరులు. ఇదిగో, ఆజ్ఞాపిస్తున్నాను. రండి! నడవండి!

కృప: కృతవర్మా, అశ్వత్థామపూన్కిని మరల్చలేము. కాని, అన్నిటికిన్ని ఒప్పుకొనే ఇందులోనికి దిగబడ్డాము. ఏమం-టావు? ఇతనితో పోదామా?

కృత: పోక ఎట్లాతీరుతుంది? చస్తే చస్తాము; బ్రతుకుతే బ్రతుకుతాము. బ్రతికి ఉండి మాత్రం ఎక్కడకు పోగలము? కావలసినదేదో కాక తీరుతుందా?

అశ్వ: ఏమి, చూస్తూనిలబడతారేమి? రండి! నడవండి!!

కృప: పద, నాయనా, వస్తున్నాము, పద.

(పోతున్నాడు. తెర.)

రంగము ౪.

[పాండవుల శిబిరద్వారము ముందు అశ్వత్థామ ప్రవేశిస్తున్నాడు.]

అశ్వ: మామామ నాపక్క నిలబెట్టినాను. కృతవర్మ నీప్రక్క నిలబెట్టినాను. ఒక్క పురుగుకూడా తప్పించుకొని పోలేదు...ఇదిగో, శిబిర ముఖద్వారము...... ఎంతధైర్యము! ఎంత నిర్లక్ష్యము! ద్వారము తెరిచే ఉంచినారు. నాపని సులభముచేసినారు......ఏమిరా, గెలిచినా మనుకొంటున్నారా? కేకలు, నవ్వులు, తుళ్లిపాటు!— తీరుస్తా నుండండి. వీడు బ్రతికి ఉన్నాడని మరచినారో! ఎక్కడో కొండలు, అడవులు పట్టిపోయినా డనుకొన్నారో! ... ఇదిగో ప్రవేశిస్తున్నాను......జయ, కాలరుద్రా, జయ! జయ, ప్రళయమూర్తీ, జయ!...(ముందుకు ఉరికి, వెనుకకుతగ్గి) ఏమిది, ఈ ఆకారము! రక్తమయమైన పులితోలు కట్టుకొన్నది! బుస్సుమని కరవవచ్చే విషసర్పములను జందెములుగా వేసుకొన్నది! నోరుతెరచుకొని లోకమంతటిని మ్రింగవచ్చిన ట్లున్నదే! ఎన్నికన్నులు, జిగజిగ మెరసిపోతున్నవి! ఓహో! ఎంత భయంకరముగా ఉన్నది! దీనిని చూస్తే కొండకూడా పెకల్లున

బ్రిద్దలు కావలసినదే. ఏ మామంటలు! నోరు, ముక్కు, కన్నులు; అన్నిటినుంచి బయలుదేరి, నాలుకలతో లోకమును నాకివేసేటట్లున్నవే, ...నా పూనికకిది ఒకపరీక్ష. కాని...ఓభూతమా. నీవెవరు? నాకెందుకడ్డుగా వచ్చినావు? పో, తొలగిపో! నాకు దారి ఇచ్చివెయ్యి!...ఏమి, మీఁదికివస్తావా? వీడెవడో నీకు తెలుసునా! నీవుకాదు, నీవంటి వెయ్యిమంది వచ్చినా నాకు భయములేదు. నీవు పాండవులను రక్షించడానికి నాకడ్డు పడ్డావా? నీతరము కాదు. తెల్లవారేసరికి అయితీరాలి; నా మహారాజు సంతోషించాలి...ఏమి? పోవా? అయితే కాచుకో! (బాణములు వదలు తున్నాడు.) ఎంత ఆశ్చర్యము! ఈ నా ఘోరాస్త్రములను మ్రింగివేస్తున్నదే!...ఓహో! మ్రింగు, చూదాము, ఈశక్తిని (శక్తిని వదలుతున్నాడు) ...ఆఁ! ఆఁ! సూర్యునిలో తోకచుక్కవలె చిన్న చిన్న తునకలై, అనోటిలో లీనమై పోయినదే!...... హుమ్! కాని, ఇక దీనిని తప్పించుకోలేవు, నీపని సరి. (ఖడ్గమును విసరుతున్నాడు.) ... ఏమిది? పళ్లిగిలించి నవ్వుతున్నది! ఎంత భయంకరమైన నవ్వు! దూది తగిలినట్లయినా కాలేదేమో. ఇంక ఊరుకోకూడదు. కాచుకో (తోమరములను చక్రములను వదలుతున్నాడు)

... ఇంకా నవ్వేనా ? అన్నిటినీ కబళించి వేస్తు-
న్నావా ? ...దీనితో నీ పని కడతేరుతుంది. హుమ్ !
తొలగిపో, లేకపోతే చస్తావు...ఏమిది ? కదలవు !...
సరే, విసరుమంటావా ? కానీ...ఉమ్హ్ ! గద విసరు
తున్నాడు.) అయ్యో, తిమింగిలము చిరుచేపను మ్రింగి-
వేసినట్లు మ్రింగివేసినదే! నావద్దనున్న ఆయుధములన్ని
అయినవి, ఇక నేమిచేయగలను ? ... ఓహో ! ఇది
యేమి, ఈ క్రొత్త విచిత్రము ! ఎంతమందో, ఆకా-
శముమీద ! ఎందరు విష్ణుమూర్తులో ! ఎంత భయం-
కరంగా ఉన్నారు ! ...ఇది ఘోరమైన పరీక్ష. కానీ.
ఈ విష్ణుమాయను అశ్వత్థామ లోబడుతాడా ? అది
ఎన్నటికిన్ని కుదరదు. విష్ణువు పాండవపక్షపాతి.
నాయిష్టదైవము ముందర ఈతడేపాటి ? హర, హర,
మహాదేవ, శంభో ! శ్రీకంఠా, ఉగ్రా, రుద్రా,
శూలధరా ! ఇదిగో నీభక్తుడు పిలుస్తున్నాడు. నీసం-
హారరూపముతో సాక్షాత్కరించు. ఏదీ, నీప్రళయ
తాండవము ? జగమంతా నీనృత్యమునకు స్మశాన
వాటికగా చేసేస్తాను. రా, నృత్యము చెయ్యి. నేను
పాటలు పాడుతాను. విష్ణువు వేణుగానముచేస్తాడు.
ప్రమథగణాలు ఆనందముతో నీతోకూడా నాట్యము
చేస్తారు. ఏమి, రావా, నాకు సాక్షాత్కారమివ్వవా ?

అయితే, ఇదిగో, నన్నే తీసుకో నీలోనికి (శూర్పాణి ధ్యానము చేస్తున్నాడు.)

(కృప, కృతవర్మలు ప్రవేశిస్తున్నారు.)

కృత: అశ్వత్థామ లోపలికి ప్రవేశించి ఉంటాడా?

కృప: ప్రవేశించిఉంటాడు. మనకు పని కలుగకుండా తానే కడతేర్చి ఉంటాడు ... లేను, ఇదిగో, ఇక్కడనే ఉన్నాడు. ఏదో ధ్యానములో ఉన్నాడు.

కృత: ఏదో, ఘోరమైన ఉద్యోగమే.

అశ్వ: ఏమి? అగ్ని ప్రజ్వరిల్లదేమి? ఉఫ్! వెలుగు! (తెరలో మంట) భేష్, వెలిగినది! భవా. అభవా, భర్గా, భక్త ప్రియా! తీసుకో, ఇదిగో, ఆత్మోపహారము.

(నిష్క్రమిస్తున్నాడు)

కృత: అదేమిటది? ఓహో! వేదికమీద, భగభగ మండిపోతూ ఉన్న అగ్నిజ్వాలలమధ్య నవ్వుతూ నిలబడిఉన్నాడు! ఆచార్యా, నాకు భయమువేస్తున్నది. నన్ను పట్టుకో. తల గిఱ్ఱున తిరిగిపోతున్నది.

కృత: నాకు తల, భూమి, కూడా తిరిగిపోతున్నవి. కన్నులు చీకట్లు క్రమ్మిపోతున్నవి. కాళ్ళు గడగడ వడకిపో-

తున్నవి ఏదీ, ఎక్కడ ఉన్నావు, కృతవర్మా? రా, ఒకరినొకరము పట్టుకొందాము.

కృత: చూడు, చూడు, అశ్వత్థామ మారిపోతున్నాడు. ఏమి ఆ తేజస్సు! రుద్రతేజస్సువలె ఉన్నదే. కళ్ళు మిరుమిట్లు పోతూఉన్నవి...అదిగో వస్తున్నాడు. ప్రక్కకు తప్పుకొందాము రా. ఆ ఆవేశములో అతనికి మనమే ప్రథమ కబళమవుతామేమో!

(అశ్వత్థామ ఒకఖడ్గముతో ప్రవేశిస్తున్నాడు.)

అశ్వ: అయినది! అయినది! సరి! సరి! ...మామా! మామా! ...కృతవర్మా! కృతవర్మా! ...అఁ! ఇక్కడలేరు, మరచినాను; అక్కడ కాపుంచినాను. పోయి జాగ్రత్త చెప్పివస్తాను. (ముందుకు పోతున్నాడు)

కృప: (వెనుకనుండి మెల్లగా) చిరంజీవీ, అశ్వత్థామా!

అశ్వ: (వెనుకకు తిరిగి) ఎవరది? నన్ను పిలిచినది?

కృప: నేను, నీమామను.

అశ్వ: మామా, కృతవర్మా! ఇక్కడనే ఉన్నారా? ఏమి చేస్తున్నారిక్కడ? మిమ్మలి నెక్కడ ఉండమన్నాను? మీ రెక్కడనున్నారు?

కృప: నీవు చాలా సేపటివరకు రాకపోతే, మాకు పనిలేకుండా నీవే కడతేర్చేవనుకొని, వచ్చేశాము.

అశ్వ: లేదు, మామా, ఇంకా అరంభము కాలేదు. ఇదిగో అవుతుంది.

కృప: నాయనా, అఖడ్గమెక్కడిదోయ్? అంత భయంకరముగా ఉంది?

అశ్వ: ఇది కాలఖడ్గము! రుద్రఖడ్గము! శత్రుసంహారఖడ్గము. నేను సంపాదించుకొన్నాను: భవానీప్రియుడు నాకు స్వయముగా తనచేతితో ఇచ్చినాడు. చూచినారా? దీనికి తిరుగులేదు. (పళ్ళు బిగిస్తూ) కరా! కరా! ఒక్కడిని కూడా మిగలనివ్వను. మీరు పోండి నేను చెప్పిన దగ్గర నిలుచోండి. ఎవరు వచ్చినాసరే, విన్నారా? ఎంత పసికిమాలినవాడయినా సరే—తెలిసిందా? ఎంత కాళ్ళమీదపడినా సరే, వదలకూడదు. దయ, దాక్షిణ్యము లేకుండా, పరా! పరా! నరకి పారవేయవలసినదే. ఇది శివాజ్ఞ; తప్పినారో, మీప్రాణాలు మీవి కావు. పొండి, పొండి. నేనిదిగో ప్రవేశిస్తున్నాను. జయ! జయ! హర, హర, శంకర, మహాదేవ!

(పోతున్నారు, తెర.)

రంగము 9.

[అశ్వత్థామ రక్తముతో తడిసిన అంగీతో నృత్యము చేస్తూ ప్రవేశిస్తు-
న్నాడు. చేతిలో ఖడ్గము. కృప, కృతవర్మలు ప్రక్కగా
నిలుచున్నారు. కృష్ణుడు ముందుకు నిలిచి వేణు వూదుతున్నాడు]

అశ్వత్థామ.

ఈశ గిరీశ నరేశ పరేశ మ
హేశ బిలేశయభూషణ భో!
సాంబ సదాశివ శంభో శంకర
శరణం మే తవ చరణ యుగమ్.

జయ కైలాసనివాస ప్రమథగ-
ణాధీశ భూసురార్చిత భో!
సాంబ సదాశివ శంభో శంకర
శరణం మే తవ చరణయుగమ్,

ఝణుతక ఝంతిణి ఝణుత కిట్టతక
శబ్దైర్నటసి మహానట భో!
సాంబ సదాశివ శంభో శంకర
శరణం మే తవ చరణయుగమ్!

(నాట్యము చేస్తూ నిష్క్రమిస్తాడు.)

కృత: అయిపోతున్నది, ఆచార్యా, అయిపోతున్నది.

కృప: ఆ! చాలామట్టుకయి ఉంటుంది.

కృత: చూచినావా, ఆరూపము! అతి ఘోరముగా ఉన్నది.
చూడ శక్యము కాకున్నది.

(అశ్వత్థామ నాట్యముచేస్తూ ప్రవేశము.)

అశ్వత్థామ.

హరం త్రిపురభంజన మనంతకృతకంకణ-
మఖండదయ మంతరహితమ్
విరించి సురసంహతి పురందర విచింతిత-
పదం తరుణచంద్ర మకుటమ్
పరం పదవిఖండితయమం భసితమండిత-
తనుం మదనవంచన పరమ్
చిరంతన మిమం ప్రణతసంచితనిధిం పరచి-
దంబరనటం హృది భజే.
అనంగపరిపంథిన మజం క్షితిధురంధరమ-
లం కరుణయంత మఖిలమ్
జ్వలంత మనలం దధత మంతకరిపుం సతత-
మింద్ర సురవందితపదమ్

ఉదంచ దరవిందకులబంధు శతబింబ రుచి-
సంహతి సుగంధి వపుషమ్
పతంజలినుతం ప్రణవపంజరశుకం పరచి-
దంబరనటం హృదిభజే. (నిష్క్రమిస్తాడు.)

కృత: ఓహో! ఏమి, ఈ కాలరూపము!

కృప: కృతవర్మా, రుద్రుడు వానిలో ఆవేశించి ఉన్నాడు. వాని నడ్డుకొనడానికి బ్రహ్మాదులకుకూడా సాధ్యము కాదు.

కృత: అదిగో, ధృష్టద్యుమ్నుని శిబిరములోనికి దుమికినాడు.

కృప: అయినది, వానిపని. అదిగో, తలలువీడి పారిపోతున్నారు. వీరిని మనము వదలకూడదు. వదలుతే, మనలనుకూడా కడతేర్చివేస్తాడు. ఆవేశమువీద ఒళ్లూపై తెలియదు. జాగ్రత్తగా కాచుకో.

(అశ్వత్థామ ధృష్టద్యుమ్నుని శవము ఈడ్చుకొని ప్రవేశిస్తున్నాడు.)

అశ్వ: హిహిహీహి! ఏమిరా, ధృష్టద్యుమ్నా! అయినదా, నీపొగరు? ఆ స్త్రీసన్యాసము చేసిన నాతండ్రితల కోస్తావో! పశువా, (కాలితో తంతున్నాడు.) అట్లా చేయకూడదని నీతో చెప్పేవారే లేకపోయినారో, అక్కడ? పశువులు. వాళ్ళేరీ? ఇప్పుడెక్కడ దాగున్నారురా, ఆపాండవులు. పద, నిన్ను చూపెట్టి, వాళ్ళనుకూడా సంహారము చేసేస్తాను! పద. (పాడుతూ నాట్యంచేస్తూ)

అతిభీషణ కటుభాషణ యమకింకర పటలీ
కృతతాడన పరిపీడన మరణాగమ సమయే
ఉమయా సహ మమచేతసి యమశాసన నివసన్
శివ శంకర శివ శంకర హర మే హర దురితమ్.

త్రిపురాంతక త్రిదశేశ్వర గణనాయక శివ తే
శరణం భవ కృతసాగర ఫణికంకణ చరణమ్
వృషవాహన విషదూషణ పతితోద్ధర శరణమ్
శివ శంకర శివ శంకర హర మే హర దురితమ్.

(పోతున్నాడు.)

కృత: ఈ ఆవేశములో పాండవు లెదురుపడితే అయిందన్న మాటే వారిపని.

కృప: పాండవు లిక్కడెక్కడా లేరులే.

కృత: బ్రతికిపోయినారు. ఎక్కడకుపోయినారు!

కృప: కృష్ణుడు వారి నెక్కడకో దూరముగా తీసుకొనిపోయి-నాడు. శరణాగతవత్సలుడు. అతడు తనభక్తుల కపాయము రానివ్వడు.

కృత: కౌరవులందరున్ను కడతేరినారు. పోనీ, వారయినా బ్రతుకనీ....అదిగో, వస్తున్నాడు. చేతిలో ఒక తల పట్టుకొని ఉన్నాడు. ఏమి, ఆచార్యా, అది భీముని తల వలె ఉన్నది!

కృప: అది భీముని తలకాదు. ఊరుకో, అతి ఉగ్రమూర్తిగా ఉన్నాడు.

(అశ్వత్థామ ఒకతల పట్టుకొని నాట్యముచేస్తున్నాడు.)

అశ్వత్థామ.

అఖర్వ గర్వ దుర్విజృంభ కుంభి దంభదానవం
జితేన తన్ఘ్న త్రినాకచారిణే విహారిణే
సుదృక్సుదృక్స్వహ్వాచ్ఛయాపహారిణే విదారిణే
నమశ్శివాయ సాంబశంకరాయ చంద్రమౌళయే.

శివాయ దివ్యశైభవాయ నాయనాగ్ని హృష్టహృ
ద్భవాయ ధూమకృద్ధనుర్ధరాయ విశ్వవర్ధనే
సమృద్ధి బుద్ధిమద్ధను ప్రమృద్ధ వందితాయతే
నమశ్శివాయ సాంబ శంకరాయ చంద్రమౌళయే.

అఖండితాండ బాహుదండ దండితోగ్ర దింధిమి
ప్రదింధిమి ధిమి ధ్వని ప్రమోదితోగ్ర తాండవమ్
విధాయినే ధనాధినాథ సాధుసఖ్యదాయినే
నమశ్శివాయ సాంబ శంకరాయ చంద్రమౌళయే.

జయ, హర, హర, మహాదేవ, శంభో, శంకర!...అయినది! అయినది! లయము! ప్రలయము! లయములోనే ఉంది సృష్టి; సృష్టిలోనే ఇమిడిఉంది లయము! ఈమధ్య నున్నదంతా భగవల్లీల! ఆ లయలీలలో నే నొక సాధనము; ఈశ్వరప్రీతి సంపాదించు

కొన్న సాధనము నేను. ఇది అన్నదమ్ముల పోరాటము! సర్వ నాశనము! ఈ భరతఖండ మొక రుద్రభూమి అయింది! భారత సంగ్రామము ముగిసింది! బ్రహ్మకు తిరిగీ పనికలిగింది. సృష్టించుకోని, క్రొత్త సృష్టి! ఈ సంగ్రామాగ్ని శేషముతో నూతన జ్యో-తిని వెలిగించని! ఈలోగా ఈ స్మశానవాటికలో ఆడుకోండి! భూత, ప్రేత, పిశాచములారా, రండి! శాకిని, ఢాకిని, గణములారా! త్రొక్కండి, చిందులు త్రొక్కండి! భృంగిరిటీ, మద్దెల వాయించు. తుంబురునారదులారా! వీణ శ్రుతి చేసుకొని పాడండి! ఇదిగో శివతాండవము!!

ధిం ధిం తక తక — ధిం ధిం తక తక — ధిం.
ధిం తకతక — ధిం తకతక — ధిం తకతక — ధిం.
ధింకిటతకధిం — ధింకిటతకధిం — ధింకిటతక ధిం — ధిం.
ఝుణుతక ఝుంతిణి ఝుణుత క్కిటతక ధింధింతకతక — ధిం.

(నృత్యము చేసుకొంటూ నిష్క్రమిస్తాడు.)

కృప: కృతవర్మా, ఇప్పు డశ్వత్థామను మాట్లాడించి లాభము లేదు. కొంతసేపటికి స్థిమితపడుతాడు. అప్పటివరకు అతనికి చేరువగా పోకూడదు. దూరమునుంచే అనుసరింతాము, పద.

(పోతారు. తెర.)

రంగము ౬.

[యుద్ధభూమి. సుయోధనుడు పడియున్నాడు. కృప, కృతవర్మ, అశ్వత్థామలు ప్రవేశిస్తారు. అశ్వత్థామ ఎడమచేతిలో ఒక తల, కుడిచేతిలో కత్తి.]

అశ్వ: అదిగో, అరుణోదయ మవుతున్నది, మామా! నడు, వేగనునడు! (సుయోధనుని సమీపిస్తాడు. అతనిమీద వంగి) మహారాజా! ఇదిగో! నేను. అశ్వత్థామను. చూడు! నీఋణము తీర్చుకొన్నాను సుమా.

సుయో: (లోకుతుకతో) ఆ! తమ్ముడూ!...వచ్చినావా?... ఏ...దీ,...భీ...ము...ని తల?

అశ్వ: ఇదిగో చూడు. (తలను చూపిస్తున్నాడు.)

సుయో: ఆఁ!...బా...గుం...ది!...(చిరునవ్వుతో) న...వ్వ ....డేం?....ఎ....వ....రు....రా. శాశ్వతము? భీ...మా?

అశ్వ: అన్నా! సంతోషమయిందా?

సుయో: ఆఁ! ఇ...గో, అం...తా...

అశ్వ: ఆ! అయింది. ఒక్క పురుగునుకూడా మిగుల్చలేదు.

కృప: (సుయోధనుని నాడి పట్టిచూచి) అశ్వత్థామా. ఈతని పని కూడా అయింది. చూచినావా, నిలువుగుడ్లు పడినవి.

సుయో: త...మ్ము...ఊఁ! (కౌగిలించుకోనిమ్మని చేతులెత్త-బోతున్నాడు. అశ్వత్థామకూడా కౌగిలించు కొనడానికి దగ్గరగా చేరుతున్నాడు. కృపు డశ్వత్థామను ఎడముగా లాగేస్తున్నాడు.)

కృప: వద్దు, చిరంజీవీ! తుదిపట్టు, అది. తరువాత విడిపించు కొనడము కష్టము. బ్రతికి ఉండి, నిన్ను పట్టి పంతము సాధించుకొన్నాడు. కన్నులు మూస్తూకూడా నిన్ను తన పట్టులో ఇరికించుకొంటాడు.

అశ్వ: (మొగముమీద మొగముంచి) సరా!...అన్నా! ఈ-తలను కసితీరా ఒకసారి తన్నుకోవూ?

కృప: రావోయ్, పిచ్చివాడా! తంతాడో, తన్నుకొంటాడో! నీకు నిజముగా మతిపోయినది (నవ్వుతూ) ఈ తల భీముని దనుకొన్నావేమో. అది మాయతల, మట్టితల, పాండవులను చంపినాననే అనుకొంటున్నావు కాబోలు. వాళ్లు నీకు చిక్కేవాళ్ళే? కృష్ణుని పాళ్ళిపులో సురక్షి-తముగా ఉన్నారు.

అశ్వ: ఆఁ! హాఁ! నిజమే?...నిజమే? ఇది భీముని

తలకామా? (చూస్తున్నాడు) ఛీ, కాదు. (పారవేస్తున్నాడు) అప్పుడెందుకు చెప్పినావు కావు?...ద్రోహము! ద్రోహము!...పాండవులను నేనయి బ్రతికి ఉండనివ్వను. ఇదిగో జగద్ధ్వంసకాస్త్రము. బ్రహ్మశిరము, వదిలేస్తున్నాను.

కృప: ఆఁ! ఆఁ! వద్దు, నాయనా, వద్దు! వదల వద్దు!

అశ్వ: నీవు నాకడ్డురాకు, మామా, అడ్డురాకు. ఇదిగో వదలేశాను.

అపాండవము; మామా, అపాండవము.

(తెర.)

అచ్చి

లేక

కాపువలపు

[కిష్టయ్య కాపుకుఱ్ఱ. తోటలో కూర్చున్నాడు.
అచ్చి కాపుపడచు దగ్గర పొలములో కలుపుతీస్తున్నది.]

అచ్చి: (పాడుతున్నది.)—

చందమామా - నీ
అందమైన - మోమేది - చందమామ - యీ
కందేల - వచ్చెనోయి - చందమామ - ఆ
కుందేటి - డాళేల - చందమామ - నీ
చెంపకిట్లా - తిరుగుతావు - చందమామ - యీ
కుందేల - నోయినీకు - చందమామ - నువ్వు
గుంద డేల - పడతావు - చందమామ - ఆ
సందెయేళ - వొస్తావ - చందమామ - నా
ముందట నిల - బడతావ - చందమామ - మన
మందరము - బువ్వతిందాం - చందమామ - నువ్వ

తొందర పడ - తావేమి - చందమామ - పులి
కింద నాడు - కొందాము - చందమామ - మనం
చిలుకలు - తొక్కుదాము - చందమామ - జింక -
కంను పెంచు - కొందాము - చందమామ - దాని
అందాలు - మాదాము - చందమామ - నీ
చందాలు - మార్చవోయి - చందమామ - నా
డెందము - కుంచునోయి - చందమామ - ను-
వ్వందే నిల - బడవోయి - చందమామ - ఇగ్గా
సందేశా - స్తావేమి - చందమామ - నే
సందగత్తె - గానటరా - చందమామ - నా
అందాని - కేమాయె - చందమామ - నే
నక్కని - సుక్కనుర - చందమాము - మన
మొక్కసోట - నుందాము - చందమామ - నా
వన్నెల నా - యుసైతె - చందమామ - నే
వెన్నెల - నాయురాల - చందమామ.

కైత్యం (ఏ దుగున్నాదం)

నచ్చి చూ - పరాదె - తుమ్మెద - నీ
యొప్పేమి - టంటాను - తుమ్మెద.
పచ్చిక - బయలున - తుమ్మెద - నీ
వొచ్చు యిట - వాలవే - తుమ్మెద.

మచ్చుకో - క్క పాట - తుమ్మెద - నే
మెచ్చు కొం - టాగదే - తుమ్మెద.

అచ్చంగ - నామీద - తుమ్మెద - మన
సొచ్చి వు - న్నాదటే - తుమ్మెద.

అచ్చమై - నతేగె - తుమ్మెద - నే
నిచ్చు కొం - టానులే - తుమ్మెద.

పచ్చని - చీరలే - తుమ్మెద - నే
తెచ్చియి - స్తానులే - తుమ్మెద.

విచ్చి వు - న్నపూలు - తుమ్మెద - నీ
కిచ్చు కొం - టానులే - తుమ్మెద.

వచ్చి చూ - డకపోతె - తుమ్మెద - మనసు
చిచ్చున - పెడతావు - తుమ్మెద.

ఎచ్చట - వున్నావె - తుమ్మెద - నాపు
పిచ్చిపడు - తున్నాది - తుమ్మెద.

పెచ్చుపెరి - గిపోతె - తుమ్మెద - కలపు
అచ్చి వో - స్తుందిసుమి - తుమ్మెద.

అచ్చి: ఏంటె, పిల్లాడా, నీవాడ పాడుతున్నదీ?

కిస్త: నువ్వు పాడుతున్నదేంటె, పిల్లా?

అచ్చి: నాను సందమామపాట పాడుకొంటున్నా.

కిత్త: నాను తుమ్మెదపాట పాడుకొంటున్నా.

అచ్చి: నీ కుండబట్ట సేంటి? నా సేరంను కత్తుతావు?

కిత్త. నీ కుండబట్ట దేంటి? నన్నెందుకు పిలుత్తావు?

అచ్చి: ని నోన్నరు పిలిసినారురా, నాను పాడుకొంటూ వుంటే?

కిత్త: ని నోన్నరు పిలిసినారే, నా తుమ్మెదని పిలుసుకొంటూ వుంటే?

అచ్చి: మా వోళ్లతో సెప్తా సూడు.

కిత్త: సెప్పవో! ఆ క్లైమిసేత్తారులే.

అచ్చి: నీ తో లాలిసేస్తారు.

కిత్త: వోలుసుకోనిలే. వోలుస్తే ఆళ్లకే మచ్చొస్తదా?

అచ్చి: అన్నేడకు పోతాది? యీడనే వుంటాది. తిత్తొలుస్తే కిత్తయ్యోడకు పోతాడో!

కిత్త: యాడకుపోతాడు? అచ్చికాడనే సచ్చిపోతాడు.

అచ్చి: సాళ్లే నీ యానికాలు. యెప్పుడూ అలాంటి మాట లాడబోక. అలాంటి పాటలు పాడబోక. నీకు నాకు మాటొస్తాది. యిద్దరికి కులం తప్పేస్తారు.

కిత్త: కులానికి మనం తప్పెయ్యాలేమా ?

అచ్చి: తప్పేసి మనమేడకు పోవాల ?

కిత్త: వో! రంగం సెగిసిపోదాములే.

ఆచ్చి: సాలు సాలు, వోరయినా యినిపోతారు.

కిత్త: అచ్చీ! అచ్చీ! యంతపెద్దనక్కో! వొరడునక్కా!!

అచ్చి: వోలమ్మో!! (కిత్తయ్యను కౌగిలించుకొంటున్నది.)

కిత్త: బయం నేనులే, బయ్యం నేను. కిత్తయ్యుంటే నీకేం బయం?

అచ్చి: (వదల్చుకొని) యాదీ, నక్కన్నావు? యాడా నేదే!

కిత్త: నీ తాత నేమా, వొరఘనక్కా? అడుగడుగో వొత్తున్నాడు!

అచ్చి: ఓయబ్బో! యేం దారి?

కిత్త: మనల్ని సూసినాడో యాంటో?

అచ్చి: (చూచి) సూడ నేనులే. గుడ్డోడు. యాడకో పోతున్నాడు.

కిత్త: అచ్చీ, నీకన్ని పాటలొస్తాయో! నాకోటి సెప్పవూ!

అచ్చి: సెప్తానుగాని, నీకొచ్చినపాట నాకు సెప్తావా?

కి స్త: సెప్తానులే, నువ్వు ముందర సెప్పు.

అచ్చి: యి నయితే_ (పాడుతున్నది.)

సిరిసిరి మువ్వా — సిరి
గంటలతో మోగేటి - సిరిసిరిమువ్వ - యీ
అనంతపురంలోను ,, - కానా
అల్లర పెట్టినావె ,, - ఆ
పెనుగొండ సీమలోను ,, - యంతో
పెంకితనం సేసినావె ,, - ఆ
యిందూపురములోన ,, - యెన్నో
యింతలు సేసినావె ,, - అల్ల
పెన్నోబలములోన ,, - ని
పెగ్గంత సూపినావె ,, - ఆ
కదిరి పరుసలోన ,, - నువ్వు
బెదురులేక వొదరినావె ,, - అయ్యో
కల్యాణదుర్గాన ,, - నా
కొలుజారి పోనావె ,,

కి స్త: యీ పాటబాగునేదు. ఒక్క_సోట నిలబడనేదో, ని సిరిసిరిమువ్వ.

అచ్చి: అది నా సిరిసిరిమువ్వకాదు, నిది. పోనీలే, మరొక్క_ పాట సెప్పుతా విను.

కిత్త: సెప్పు.

అచ్చి: కిచకిచ మంటూ - కిలకిల మంటూ
కేరుతు తుళ్ళుతు - కిందికి మీదికి
గిరగిర తిరుగుతు - గెంతులువేస్తూ
పిచికా పిచికీ - ఉండేవి.

కిత్త: బలే, బలే, అచ్చంగా అచ్చీ, కిత్తయ్యా! కాని, కాని!

అచ్చి: పిచికమ్మెక్కడ - కిచకిచమంటే
పిచికయ్యెక్కడ - కిచకిచమంటూ
యింత యింతగా - యెంబడించుతూ
యిచ్చలయిడిగా - తిరిగేవి.

కిత్త: వవ్వా! వవ్వా! యాడ నేర్చినావో గాని యినసక్కా-గుంది. సెవ్వుల తుప్పొదిలిపోయింది.

అచ్చి: సాలునే, యాదీ నీపాట?

కిత్త: నా కొక్కటీ రాదే!

అచ్చి: దొంగమాటలు. కిత్తయ్యకి పాటలు రాకపోడమేంటి? నాసేత పాడించుకోని, నువ్వు పాడనంటావా? నాకు కోపమొస్తాది సూడు.

కిత్త: ఒయ్యాబ్బా, నీకోపం! కోప్పడితే నీకిత్తయ్యం సగలడా? నేర్చుకో, సెప్తాను. (పాడుతున్నాడు)
'తోటలో కిత్తయ్య''

అచ్చి: కిత్తయ్యేటి? తూత్, యీపాట నాకొద్దు.

కిత్త: యిను, యెంత మంచిపా టనుకొన్నావో!

"తోటలో కిత్తయ్య - మోటతోలుతుంటె"—

అచ్చి: మోట తోలుతే?

కిత్త: నువ్వు నేర్సుకుంటానన్నావే? మరి నాయెనక పాడవా?

అచ్చి: అంతా పాడు. బాగుంతే నేర్సుకొంటాను.

కిత్త: అయితే యిను.—

"తోటలో కిత్తయ్య - మోట తోలుతుంటె-
అచ్చి యెనకనుంచి - వొస్తాది,
చద్ది తెస్తాది - తిని - పిస్తాది."

అచ్చి: వో, సాలులే. నీ మొవానికి తినిపించాలకూడాను.

కిత్త: (పాడుతున్నాడు)

"నాను పాడంగానె - తాను పాడకుంటె
కిత్తయ్యకి కోప - మొస్తాది
అచ్చి నొస్తాది - కొట్ట - వస్తాది."

అచ్చి: (కొట్టవస్తూ) కొడతానా, కొట్టిసూస్తానా? సా లింకీ పాట, పాడినావంటే నూ డేమిసేస్తానో!

కిత్త: (ఎడముగాపోతూ)

"కొట్టవొచ్చేయేళ - కూడదీసుకొంటె
అచ్చి నన్ను సూచి - మెస్తాది
దయ-వొస్తాది - ము - ద్దిస్తాది."

(ముద్దు పెట్టుకొంటున్నాడు)

అచ్చి: (సిలుకుతో) కిత్తయ్యకి పదం కట్టడంకూడా వొస్తాదే! యాడనేర్సినావు, మామా, పదం కట్టడం?

కిత్త: అప్పయ్యశాత్తరం సదివినాను, అప్పయ్యశాత్తరం. నా సెంత సమువుకొన్నోడి ననుకొన్నావో!

అచ్చి: ఆశాత్తరం నీకోరు సెప్పినారో?

కిత్త: శాత్తుర్లయ్యోరు సేదూ, పంచాంగమయ్యోరు! ఆయన సిసువుణ్ణి, నాను.

అచ్చి: నీకు పంచాంగం సెప్పడంకూడా వొత్తాదా, మామా?

కిత్త: వో! నీ పంచాంగం యినిపించనా?

అచ్చి: నా పంచాంగం మాటకేం? నీ పంచాంగం సెప్పకో, సూదాము!

కిత్త: సెప్పనా? యింటావో, యినవో?

అచ్చి: యింటానులే, సెప్పు.

కిత్త: పాటతో సెప్పనా? మాటతో సెప్పనా?

అచ్చి: పాటొద్దులే. మాటతోనే సెప్పు.

కిత్త: ఆ చ్చెమురుగా వుంటే మాటతో సెప్పడమే? అచ్చిని సూస్తే సచ్చినోడిక్కూడా కయిత్తం పుడతాది.

"అచ్చి నాతో కూడ — వొస్తాది — వొచ్చి
అచ్చిక్క బుచ్చిక్క — సేస్తాది."

అచ్చి: ఛా! యిదా, పంచాంగమంటే?

కిత్త: మరేటనుకొన్నావు? ఇదే శాస్త్రయ్యోరు నాకు సెప్పింది.

అచ్చి: యీపంచాంగం నాకొద్దు.

కిత్త: "కళ్లియిప్పి నన్ను — సూస్తాది — నా
వొళ్లు ఝల్లుమని — పిస్తాది."

అచ్చి: సాలు మామో, నీపంచాంగం. యింకూరుకో. నాకు తిక్కెత్తిపోతాఉంది.

కిత్త: "కులికిపోతూ సేర — వొస్తాది — నా
తలలోకి తిక్క — రేయి — స్తాది."

అచ్చి: అమ్మగో, మా తాత యీదారినే వొస్తున్నాడు. మనల్ని సూస్తే కట్టెతిరిగేస్తాడు. పారిపో, పారిపో.

కిత్త: సూసినానులే. ఇదిగో అచ్చీ, ఒక్క మాట.

అచ్చి: యేంటది?

కిత్త: మనం మళ్ళీ యెప్పుడు కలుసుకోడం?

అచ్చి: (సిగ్గుతో) మన పెళ్ళప్పుడే. మావోళ్ళ నొప్పించుకో.

కిత్త: మరి మీవోళ్ళొప్పుకొంటారా?

అచ్చి: పంచాంగం సదివినోడివి నీకు తెలకుండా వుంటాదా!

కిత్త: నా పంచాంగం, నీ పంచాంగం తెలుస్తాదిగాని, మీవోళ్ల పంచాంగం నా కెలా తెలుస్తాది?

అచ్చి: అయ్యోరికి దచ్చినిస్తే మనక్కావాలసిన పంచాంగం సెప్పడూ? మావోళ్ళక్కూడా యిచ్చుకొంటే, అళ్ళే సెప్తారు.

కిత్త: మరి నీపంచాంగం సెప్పడానికి నాకు దచ్చినోస్తాదా, రాదా! ఆ దాళ్ళ కిచ్చేది, నువ్వే వొప్పించు.

అచ్చి: సూసుకొందాములే. పొద్దోయింది. నాను పోతాను. మావోళ్ళు మంచోళ్ళు కారు. మన సంగతి తెలుస్తే యెముక లిరగ్గొడతారు.

కిత్త: మరి నీమనసేటో సెప్పినావుకావు.

అచ్చి: నీ మనుసే నా మనుసు.

కిత్త: అయితే సెగు. తూర్పు తెల్లారేసరికి తుంగబద్ర సేరుకొందాం.

అచ్చి: పద. నీయిట్టమే కానీ. (పాడుకొంటూపోతారు.)

అదిరా – నా – గుండె – బెదర – మధుర – వె – న్నెలలోన
నిగురకు – దూర మైతిని – గదర – చెల్ – మోహనరంగ – నిసురకు—.
కనుల – కా – టుకె బెట్టి – కడవ – చం – కను బెట్టి
కన్నుల్లో – కడవ నిండెను – గదర – చెల్ – మోహనరంగ – కన్నుల్లో
మంచిని ళ్ల – బావికాడ – మల్లెపూ – ల – తెప్పకట్టి
తెప్పమీ – ద – తేలిపోదాం – పదరా – చెల్ – మోహనరంగ – తెప్పమీద.

(పోతారు)

తెర.

రంగము ౨.

(తుంగభద్రాతీరము. గుడిసెముందు చెట్టుకింద. అచ్చి, కిత్తయ్య.)

కిత్త: అచ్చీ, అవుల్ని దూడల్ని వొదిలినావా, మేతకి?

అచ్చి: వొదిల్నా; రా, కూకో కూడు తిందాం.

(కంచం పెట్టుకొని యిద్దరున్ను కూర్చుంటున్నారు.)

కిత్త: ఏమచ్చీ, నంచుకోడాని కేమీ సెయ్యనేదే!

అచ్చి: యిదిగో, యీ మాగడ నంచుకో.

కిత్త: నాలిక సురుక్కుమన్న ట్టేమీ లేకపోతే యెలా?

అచ్చి: చెంప సురుక్కుమనాల. మాగడ తినమంటే యేం తీపి దిగేసింది.

కిత్త: యెప్పుడూ మాగడే? యెప్పుడూ పాలే? యెప్పుడూ జున్నే? యిసుగెత్తి పోతున్నాది.

అచ్చి: నీ యచ్చికూడా యిసుగెత్తి పోతున్నాదేమో?

కిత్త: అచ్చేల యిసుగెత్తుతాది! ఆయిటయిటికీ రుచి మారిపో-తావుంటాది నాయచ్చి. సేరదీసిందంటే తీపి; కసిరిందంటే కారం; వూరుకుంటే వుప్పు; దూరం పోయిందంటే

పుల్ల; సికాకుపడితే సేదు;—అన్నీ కలుస్తేనే అచ్చి. నేకపోతే మొగం మొత్తిపోదూ?

అచ్చి: అయితే. నీను తీపి యిసుగెత్తిందన్నమాట. కారమే కావాలగదా?

కిత్త: తీపి తరవాత కారం; కారం తరవాత తీపి. యెలుతురు పోతే సీకటి; సీకటిపోతే యెలుతురు వొస్తుందవూ?

అచ్చి: నాకెప్పుడూ తీపే కావాల. యెప్పుడూ యెలుతురే కావాల. సీకటొస్తే దిగులేస్తాది.

కిత్త: నా నుండగా నీకేటి దిగులు?

అచ్చి: దిగులేనబ్బా! నీమాట లింటావుంటే, అదేటో అర్థాలు తెగులుతా వుంటాయి, నా మనుసుకి. నాకు దినాము కలలే. రేతిరి నిదరొట్టడం లేను.

కిత్త: యేం కల లొచ్చినాయి?

అచ్చి: అదోడ్డో నల్లగున్నాడు. మనగుడిసెలో దూరినాడు. మంచం కింద పొంచున్నాడంట. మనమాటలన్నీ యి-న్నాడంట. అబ్బా! అది తల్సుకొంటే వొళ్లు జల్లుమంటున్నాది.

కిత్త: అడేమి సేసినాడేటి?

అచ్చి: మంచం కిందినుంచి మెల్లిగా వొస్తావుంటే, తుళ్ళిపడి నీగొంతుక గట్టిగా పట్టుకొన్నాను. (మెడ కౌగిలించుకొంటున్నది) నువుక్కిరిబిక్కిరయినావు. 'వొములు, వొములు' అని నన్నిడిపించుకొని దూరంగా పోనావు. తరవాత నాకు నువ్వు కనబడ్డమే నేను అడు నన్ను "నడు, నడు" అని గెంటుక పోయినాడు. అబ్బా మామా, నాకు బయమేస్తున్నాది.

కిత్త: ఓస్ యెర్రిదానా, నానుండగా నీకేం బయం? రా, బువ్వతిను. చేటిగట్టుకు పోయి అవుల్ని తోలుకొత్తాము. సూడు, మన లక్కావు నేడో, రేపో యీనతాది సుమా. నాను సెప్పినాను సూడు, అది కోడెదూడ నేస్తాది.

అచ్చి: నేను, నేను, అవుదూడనే యేస్తాది. నీకేటి తెలుస్తాది, యీనడం సంగతి? మొగోడివిగనక మొగదూడంటావు.

కిత్త: పందెమా, మరి?

అచ్చి: ఆ, పందెమే.

కిత్త: యేం పందెం, సెప్పు.

అచ్చి: కోడె దూడనేస్తే నీది; పెయ్యదూడనేస్తే మనది.

కిత్త: యెంతగడుసుది! నా నొప్పుకోను. మరొక్క పందెం సెప్పు.

అచ్చి: పెయ్యదూడనేస్తే, గుడిసెలో పనంతా నీది. కోడెదూడ నేస్తే బయటిపనంతా నాది.

కిత్త: అబ్బో, నాయచ్చీ! నన్నాడదాన్ని సేస్తావో? నువ్వు మొగోడివయి పెద్దరికాలు సేస్తావో? కానీలే, వొప్పు-కొన్నా.

అచ్చి: మామా, మామా, అనుగో యేటిమీంచి పడవొస్తున్నాది. యెప్పుడూ యీదిక్కు- పడవరానేదే! ఎల్లో ల్లో?

కిత్త: ఓల్లో, ఎల్లధారి నాల్లుపోతావున్నారు. మనకేల?

అచ్చి: మనకోస మోరయినా రానేనుగదా?

కిత్త: మనకోస మోకొస్తారు? మనమీదనున్నట్టు ఓరికీ తెలనులే.

అచ్చి: అ ల్లెంతసక్కంగా పాడతున్నారో! మామా. ఏకా-పాటలేమేనా వొత్తాయా?

కిత్త: నాపాటల లచ్చి! యేం, నువ్వాపాటలు నేర్సుకొంటావా?

అచ్చి: యాదీ, వొక్క-పాట సెప్పు, నూదాము?

కిత్త: సేర్సుకో మరి.—

పొంగుతాదీ - జీవం - కుంగుతాదీ,
పొంగు కుంగు - పనియేముంది
తొంగున్నోడికి - తొరయేముంది

కుంగి నోడే – కొస కేలాగో
వొంగుతాడని – పోలుసుకోండి   పొంగు.

కింది కొళ్లాలీ – మళ్లీ – మీదికొళ్లాలీ
కిందూ మీదూ – ఊగులాటన
అంద మంతా – అణగి ఉంది
కిందని కించ – పడకండి, మరి
మీదని మిడిసి – పడకండన్నా.   పొంగు.

అచ్చి: యెర్రి యేదాంతం. యాడ నేర్సినావు, మామా, యీ పాట!

కిస్త: సిన్నప్పుడు కిట్టమీద తిరిగినాను. అకిట్టరయేమ్మ తల్లి పేరే మాయమ్మ సాకట్టింది.

అచ్చి: పాటబాగుంది సుమా. యాదీ మరొక్కటి?

కిస్త: (పాడుతున్నాడు)

యెత్తర తెరసాప – వోడమీది సిన్నవోడ...   యెత్తర

కోల కట్టిపెట్టరయ్యా – వోలపాట పాడరయ్యా
యేలరయ్యా అలసిపోతా – వింక కూకుచుందుదాము...యెత్తర

రంగిణీలు కట్టరయ్యా – రేవుకు మొగ పెట్టరయ్యా
లంగరెత్తు కొనివుండి – గంగమ్మకి దణ్ణమెట్టి...   యెత్తర

జాయచక్క-గుందిరయ్యా - హాయిగ పోతుందిరయ్యా
తోయగ నక్కరలేదు - తొందరగా నడుస్తాది... యెత్తర
ఎవరలేదు బెదరలేదు - సమునుగానె పోతున్నాది
అనునుచూచి కొయ్యనిలిపి - అంజాలు లాగిపట్టి... యెత్తర
గాలి నిండుకోని వుంది - కదిలిపోతున్నాది నావ
యేల నూస్తూవూరుకొంటూ - వెర్రిమొగ మేసుకోని...యెత్తర
చూపె నక్కనైననావ - సొంపులు గులికేటినావ
వోడవ ర్తకానికి సా - రాజ్యానికె శ్రైనావ... యెత్తర

అచ్చి: శాబాసు! వోరుకట్టినారో. యీ పదం? యెంత నక్కగుందో!

కిత్త: వా పడవమీ దొకయ్యా రుండేవోడులే. పేరు మరిసి-పోనాను. ఆఁ! ఆఁ! నారాణప్పయ్యో రాయన పేరు. సూద్దానికేమీ తెలనట్టుండేవోడుగాని, యాడ కట్టేసేవోడో! పదాలంటే పదాలుకావు. ఆ అయ్యోని కడుపు నిం...డా పదాలే.

అచ్చి: యాదీ, ఆయ్యోరి పదం, మరొక్కటి?

కిత్త: రా, పాడుకొంటూ పోదాం: నువ్వూపాడు.—

దణ్ణాలె — దణ్ణాలు
మాతంగ - బదరిమ్మ - దణాలు

నిండుదయతో నేలె — దణ్ణాలు
    మాతుంగ — బ్రదమ్మ — దణ్ణాలు
పొంగి పొ — ర్లి రాయే — దణ్ణాలు
    మనసు — పొంగింపరావమ్మ — దణ్ణాలు
పాయ — పాయలై — రావమ్మ — దణ్ణాలు
    పాడి — పంటల నివ్వవే — దణ్ణాలు
నిను నమ్ముకొన్నామె — దణ్ణాలు
    తల్లి — నీదయ — చూపవే — దణ్ణాలు.

(పోతాను)

తెర.

రంగము 3.

[తుంగనదరి ఒడ్డు. కొత్తయ్య గుడిసె, గుడిసెలో అచ్చి. ఇద్దరు పడవవాళ్లు ప్రవేశము.]

ఒకడు: వోరయ్యో, గుడిసెలో?

(అచ్చి తలుపుతీసి ప్రవేశిస్తున్నది.)

అచ్చి: వోరది? వోరుమీరు?

రంగ: ముటిలో పడవ మెరకెక్కి—పోనాది. తొయ్యాలంటే యీలులేకండావుంది. యీడ నేడయినా మొగో-ళ్ళున్నారా?

అచ్చి: మాయింటోడు పశువు లెంట పోనాడు. మరోరూ నేను.

ఒకడు: యెంతసేపవుతాదో, వొచ్చేసరికి?

అచ్చి: అలబొద్దేళవుతాది. మద్దేన్న మింటికిరాడు. నానే కూడోట్టుకపోతా.

రంగ: అయితే, అయపొచ్చింవాకా యీడనే వుండాల గావాల.

అచ్చి: అక్కర్నేరు, పోండి. అనుగానుగో అకొండకాడ మాద్రి-సెట్టు నేమా? అడనుంటాడు. పిలుస్తే వొస్తాడు.

ఒకడు: మాము నడవలేము. ఎండబడి పోనాము.—పిల్లా, దాగానికి రన్నీళ్లు సిక్కుతాయా ?

అచ్చి: దానికేం బాగ్గెం ? (లోపలికి పోతున్నది.)

రెండో: వారే, యెంతసక్కగుందిరా, యిది ? యీడనేలుందో ? సుట్టుపక్క లేడా కొంపే కనబడదే !

ఒకడు: యేమిరో, దీనిమీద కన్నేసినావా, యేటి ? నీకొక్క వాలా, సెప్పు.

రెండో: మరి సాయం సేస్తావా ?

ఒకడు: అదెంత పనిలే.

రెండో: దానిమొగు డెలాంటోడో ! అడిగ్గానా కనబడి నా మంటే, సిక్కులో బడతామే !

ఒకడు: అవ్వూసు నీకేల ? వుండు. అదుగో వొస్తున్నాది.

(అచ్చి ప్రవేశము.)

అచ్చి: యిదుగో, దాగం పుచ్చుకోండి. (ఇస్తున్నది.)

ఒకడు: ఆహాహా. పానాలు లేసొచ్చినాయి. మజ్జగ లేట, మా బాగుంది ! తాగురా నువ్వుకూడా.

రెండో: యేదీ ? (అచ్చిపోస్తున్నది.)

అచ్చి: యేమన్నా, యింకా పొయ్యనా ?

రెండో: మరొద్దు, మరొద్దు. కడుపు నిండిపోనాది.

అచ్చి: యాపూరన్నా మీది ?

ఒకడు: మాది కానా కానా దూరం రాజ్యం.

అచ్చి: యెంతదూర ముంటాదో ?

రెండో: ఓయబ్బో! కానా కానా దూరం.

అచ్చి: ఇటేడ పోతున్నారో ?

ఒకడు: కానా కానా దూరం.

అచ్చి: అంటే యాపూరో ?

రెండో: బెజవాడావల బందరు పోవాల.

అచ్చి: ఆ బందరీడకు పదిపరువు లుండీనా ?

ఒకడు: (నవ్వుతూ) ఎయ్యిపరువు లుంటాది. ఏకేం సూడాల-
సుందా ?

అచ్చి: నాకేల ? మాయింటో డొకనాడు అవూరిపేరు సెప్పితే
యాదికొచ్చి అడిగినాను.

రెండో: మీయింటోడి పేరేటి, పిల్లా ?

అచ్చి: (సిగ్గుతో ఊరుకొంటున్నది.)

ఒకడు: అయ్యో, అదే టలా సిగ్గొడతావు ?

అచ్చి: మామ మాయింటోడి పేరు చెప్పము.

రండో: వోరే, మామంచి పిల్లరా; అలావుండాల అలుమగ-లంటే. అయితే, పిల్లా, యీడనొచ్చి వున్నారేటి? సుట్టుపక్క లొన్నిరూనేరే! నీకు బయం నేదూ?

అచ్చి: నాకిత్తయ్యుంటే నాకేటి బయం?

ఒకడు: ఓహో, అదా నీయింటోడి పేరు?

అచ్చి: (సిగ్గుతో ఊరుకొంటున్నది.)

ఒకడు: (జ్ఞాపకము వచ్చినట్లు నటిస్తూ) ఏమేటి? కిత్తయ్యా? అడిపే రదేగదంటారి సెప్పినాడు?

రండో: అవును, పాప మీపాటి కేమయుంటాడో! బతకొచ్చును,

అచ్చి: (భయముతో) వోరన్నా? యేం టంటున్నావు?

ఒకడు: పాపం, మేమొస్తావుంటే, నట్టేట్లో కిందా మీదా మునుగుతున్నాడు. పడవ బిరీని గడిపి, ఏట్లోకి సుమికి లోని కెక్కించినాము. కొనూపిరితో వున్నాడు. అడిని తీసుకపోయి యేటావల వూరిచావిడిలో యేసినాము. కడుపుమీదేసి నొక్కినాము. శానానీళ్లు బయటికొచ్చేసినాయి. కొంచెం కళ్లు తెరిచినాడు. పేరడుగుతే 'కి—' అని మరి చెప్పనేకపోయినాడు. నీవూ రేదంటే యీ పక్కకి కళ్ళుతిప్పి, వూరుకొన్నాడు.

అచ్చి: ఆఁ! ఆఁ! నా కిత్తయ్యే; నాకిత్తయ్యే? నాకొంప ముంచేసినాడూ? అన్నా, నిజంగా నాకిత్తయ్యేనా?

రెండో: నీకిత్తయ్యో. యాకిత్తయ్యో, మాకిట్లా తెలుస్తాది.

అచ్చి: సూడూ, సామనసాయగా వుంటాడు గందా?

ఒకడు: అవును, కొంచెమలాగే వుంటాడు.

అచ్చి: సూనూగు మీసాలుంటాయిగందా?

రెండో: అవునవును. తుమ్మెదలలాగ న...ల్లగున్నాయి.

అచ్చి: సూడ స...క్కని మొకముగందా?

ఒకడు: ఆసక్కదనం నీకే తెలియాల.

అచ్చి: నీకంటా కనింత పొడుగ్గుంటాడుగదా?

ఒకడు: కొంచెం నాయెత్తే.

అచ్చి: దండలు తిరిగుంటాయి

రెండో: వో! మంచి బలంకలోడే. అంమళాతే అంతసేపు నీట్లో యీదినాడు. పాప మాఖరి కలిసిపోనాడు. యేం సేస్తాడు?

అచ్చి: నాకిత్తయ్యేలా నీటిలోకి దిగడే! సామీ దొట్టేసుకొన్నాడే, దిగవని!

అచ్చి — కాపువలపు

ఒకడు: ఆవు నీటిలో దిగొడ్డాదంట. దానికోసం ఆడున్ను దిగినాడు.

అచ్చి: అన్నా! అన్నా! సూడు! నాకిత్తయ్యాకి నుడిబుగ్గ-మద్దెని పుట్టుమచ్చ సూసినావా?

రెండో: అయ్యో, పాపం దీని మొగుడేనురా!

అచ్చి: పుట్టు మచ్చుందీ? నాకిత్తయ్యో! నాకిత్తయ్యో! మామోయి, మామా! నాబతుకు కచ్చావన్నం చేసినావురో! మామోయి, మామ! నన్నేడను పోమ్మన్నావురో, మామా! నన్నోరి కొప్పిసెప్పినావురో, మామా, నా మామా!

ఒకడు: ఏంమకేడుస్తావు, పిల్లా? బతికుంటే ఆడే వొస్తాడు.

అచ్చి: నా పానాలుండవురో, నా మామా! నీ మొకమేదిరో, నా మామా! మరినాకు కనబడవా, నా మామా, నానుకూడా సచ్చిపోతానురో, నా మామ!

రెండో: యిదేటి పిల్లా, యిలా అపశకునంగా యేడుస్తావు! బతికే వుంటాడులే.

అచ్చి: బతికుంటాడా? అన్నా, నన్ను నాకిత్తయ్యాకాడికి దిగబెట్టరా? యీ పున్నెం కట్టుకోరా? యిదుగో, యీతోట, యీయిల్లు, యీయావులు, యీదూడలు,

అన్నీ మీ కే యిచ్చేస్తా. నా కత్తయ్యని నాకు చూపిం- చండన్నా! మీ మేలు మరిసిపోను, నాయన్నా!

ఒకడు: ఇదేటిరా, యీగొడవ తెచ్చిపెట్టుకొన్నాము?

రంగడు: పోనిలే. పాపం. ఈళ్లిద్దరినీ చేర్చేసే పోదాము. ఊరకే కొట్టుకొంటున్నాది. మనకి పొద్దో తే పోయింది. నువ్వు ముందరపో. పసివాని నీటిలోని కీడ్చివుంచు. నా వెనక నించి యీపిల్లని తీసుకొస్తాను.

ఒకడు: నువ్వేపో, నా నేతీసుకొస్తాను.

రంగడు: అప్పిల్లి బయమేస్తాది. ఇద్దరమూ తీసుక పోదాములే. ఏం పిల్లా, గుడిసె వాకిలేసుకో; యేమేమి చూసు- కోవాలో చూసుకో.

అచ్చి: నాకేమీ, అక్కర్లేదన్నా! నాకేమీ అక్కర్లేదు. ఓరీని పదండి.

ఒకడు: అయితే రం, మరి.

అచ్చి: నా మామో, నా మామ!

(పోతారు.)

రంగము ౪.

[తుంగభద్ర ఒడ్డు. గుడిసెముందు. కిష్టయ్య ప్రవేశము.]

కిష్ట: యేం, సివ్రాత్రి, అచ్చి యీదినం యెదరగా రాలేదు! ఇంట్లో యాదో పని సేసుకొంటున్నాది కాబోల. యాదో యింమ సెయ్యాల ననుకోనుంటాది. దానికి తెలవకుండా యెళ్ళి కళ్ళుమూస్తా. (చప్పుడు సెయ్యకుండా నడుస్తున్నాడు. తొంగిచూచి)—యింట్లో నేదే! యాడనో దాంగోనుంటాది, నన్ను బయం పెట్టడానికి... తెలిసిందలే అచ్చి, తెలిసిందిలే. వాకిలోరని దాంగున్నావో! రా, బయటికిరా. (పోయిచూస్తాడు.) ఈడ నేదే! ఓహో, మంచంకిందనో! (చూస్తాడు) అరే! యింట్లో లేనట్టే...సుట్టుపక్కల ఎక్కడా కనబడ నేదే! మద్దేన్నం కూడా కూడొట్టుకు రాలేదు. ఏటిగ్గానా పోయిందా? యెటొడ్డునుంచే వొచ్చినానే!—నేదు, నేదు, యీడనే యాడనోవుంటాది...అచ్చి! అచ్చి!...పలకనేదు. ఆఁ! అనుగమగో నాయచ్చి! (పోయి చూస్తాడు.) అయ్యో, యాదో తీగ...అచ్చి! యాడకుపోయినా వచ్చి'... ఆదిగో పలుకుతున్నది (చెవి ఒగ్గి విని) యాదో పచ్చి... అరుస్తున్నాది...అచ్చి! పలకవే మచ్చి! నన్నెందుకు కాడిస్తావే, నాయచ్చి! ఓరీనిరా...ఏం, రావేం? నామీద

కోపమొచ్చిందా? నానేం టన్నాను? (క్రిందికిచూచి) ఈడ నేవో కొత్తఅడుగులు కనబడుతున్నాయి. వోరయి-నా వొచ్చినారో యీడకి? అరడుగులు....వోరయినా తీసుకుపోలేరు గద, నాయచ్చిని? గుండెల్లో దిగులౌతం నున్నాదే! యేంటీ యెడమకన్నదరడం? నాకొంప మునిగిపోయె! నాబతుకంతా గంగలో కలిసిపోయె! నాయచ్చి నన్నిడిచిపోయె!

ఎగిరిపోయెరా - చిలక - యెగిరిపోయెరా - గూడు
సిన్నబోయెరా - దాని - సిన్నెలేమరా.
చిట్టి - పలుకుల చిలక
సిన్ని - వన్నెల చిలక
కన్నుల కింపైన చిలక
కళ్ళలోను దుమ్ముగొట్టి.....యెగిరి
మంచి మంచి - మాటసెప్పి
మాటలకే - మరుపువొచ్చె
మరిచిపోయేటే - మాయసేసి
మాటయినా - సెప్పకుండా...యెగిరి

నాయచ్చి నన్ను మోసంసేస్తాదా? నాను నమ్మను. యేదో జరిగుండాల. యీ అడుగులజాడ పట్టిపోతే సంగతేదో తెలుస్తాది. యీడ ఏతివ్వలకీ మాపిలకీ జీవకే దిక్కు-.

రచ్చించుకోవమ్మ – వోతుంగబద్రిమ్మ –
రచ్చించుకొని వుండవమ్మా

పచ్చికబయళ్లోన – పారాడుతుంటాయి –
బద్రిమ్మ అవి బద్రిమమ్మా.

బోడావు – నల్లావు – బక్కావు – లక్కావు
చూడితో వున్నాయె తల్లీ !

దూడనేసే యేళ – తొందరలు లేకుండ
సూడు నీవే దిక్కు – సుమ్మా.

(పోతాడు)

రంగము ౫

[బెజవాడ వీధి. కొంతమంది జెండాలు పట్టుకొని పాటపాడుతూ పోతూఉంటారు. ఒకడు పాడుతూ వుంటే, వెనుక తక్కినవాళ్లు పాడుతూ ఉంటారు.]

దీనులమయ్యా - దీనులము
దిక్కులేని నిరు - పేదలము
ఎండల మలమల - మాడెదము
వానల వడవడ - వడకెదము
గున్ని గొంపిలో - దొరలెదము
విత్తి ధాన్యముల - నెత్తెదము
గ్రామంబుల పా - దాలసన్నిధిని
గాంగడమని అ - ర్పించెదము
పండించుటకు - బాధ్యులము
తినుటకే మేమతి - దీనులము

దీనులమయ్యా - దీనులము
దిక్కులేని నిరు - పేదలము
గనులను త్రవ్వగ - గడగెదము
అడుగున బడి క - ష్టించెదము
మణులను బయటికి - తీసెదము
రాజుల శిరముల - చేర్చెదము

రాజుల గుత్తలు చెల్లించుటకు ని-
రాటంకముగా - బాధ్యులము
గుత్తలు కట్టెడి - తోతులము
మాటాడగ నతి - దీనులము.

[కిత్తయ్య ప్రవేశము.]

కిత్తయ్య: నాయచ్చి వెదుక్కొంటూ యీవూరు సేరుకొన్నాను. ఆనాడు నూసిన పడవమీదోళ్లపనే అయి వుంటాది. యీడనయినా కనబడతాదో, నేదో!

ఒకడు: ఎవరక్కడ, నిలబడు.

కిత్త: మీరోరు ? నన్నేల నిలబడమంటారు ?

ఒకడు: నువ్వెవరు ?

కిత్త: (తనలో) నాఅచ్చిసంగ తీశ్యతో రుల చెప్పాల? (ప్రకాశముగా) నాను కూలోడిని. కూలి దొరుకుతాదేమో అని యీవూ రొచ్చినాను.

ఒకడు: యీవూళ్లో కూలిలేక మేమే యిలాగ తిరుగుతావుంటె నువ్వొకడివి చేరినావ్రా ? మాతో చెప్పకుండా యీవూ రెందుకొచ్చినావు !

కిత్త: యీవూరు రాడానికూడా మీ ఆగ్గుండాలా ? నాకు తెలనేదు.

ఒకడు: యీవూళ్ళో కూలోళ్ళంతా వొకకట్టు. అళ్ళ పెద్దలకి తెలనిదీ యెవరూ కూలిసెయ్యకూడ దీవూళ్ళో. నువ్వు యేరె కూలికిపోతే నిపానాలుండవు సూసుకో.

కిత్త: మీరు బతకా బతకరు, ఒకరిని బతకానివ్వరా? ఇదేటీ అన్నాయం? మరి మీరే సూపించండి నాను కూలి మీతోనే కలుస్తాను.

ఒకడు: అయితే రా, ఈజెంగా పట్టుకో.

కిత్త: ఈజెండాయేల? నాకు జెండాలసంగతి తెలగు. యేం మాటాస్తాదో, నాకక్కరలేదు పిరాకిష్టం సేక పోతే మరోకూరు పోతాను.

ఒకడు: హాయ్! మాట్లాడొద్దు! పట్టుకో, నడు. యెనకనుంటే పారిపోతావేమో; ముందునడు. మాము పాడినపాట నువ్వున్ను పాడతావుండు.

కిత్త: (తనలో) యిదేటి దేవుడా! నాయచ్చికోసం నా సేను కొట్టంటావ్రంటే, యీళ్ళ సేతుల్లో పడ్డాను! కాని యేమయితే అదవుతాది.

(అందరున్ను మునుపటివలె పాడుతారు.)

దీనులమయ్యా – దీనులము
దిక్కులేని – నిరుపేదలము

మట్టిని అచ్చున - పోసెదము
ఇటికబట్టీల్ - పెట్టెదము
మహాలులు మహడీల్ - కట్టెదము
ధనవంతులకవి - తార్చెదము
కుములుచు మురియుచు - కూర్చుండే అ
ఉయ్యాల కడిరేయన్ - దాసులము.
మహడీల్ కట్టగ - మాన్యులము
తిరుగాడగ నతి - దీనులము.

దీనులమయ్యా - దీనులము
దిక్కులేని నిరు - పేదలము.

పట్టు నూలులను - వడకెదము
నిగ్గుల బట్టల - నేసెదము
ధనికుల కడకును - చేర్చెదము
వస్త్రల ముస్తుల - మర్చెదము
సౌఖ్యము సోలుచు - చూచేఅయ్యాల
పాదముఅనుబడి - పట్టెదము
బట్టలనేయగ - పరిబలులము
బట్టలు గట్టగ - బడుగులము.

[పోలీసులు ప్రవేశము]

పోలీసు: ఎయ్, నిలబడండి.

ఒకడు: నేను నిలబడేది లేదు. ఈబాట నీదా? నువ్వెవ్వరు మావుర్రలి నడ్డపెట్టడానికి?

పోలీసు: నేనెవరా? తెలిపిస్తానుండు. నీ పేరు?

ఒకడు: యింతమంది నుంటావుంటే నాపేరే యెల చెప్పాల? అసలు మాపేరడగడానికి నువ్వెవ్వరు?

పోలీసు: ఏ, జవాన్, ఎయ్, ఈడికి జేడీలెయ్.

(వెనకవాళ్ళందరూ పారిపోతున్నారు.)

ఒకడు: పోలీసయ్యా, ఈడు (కిష్టయ్యను చూపి) రమ్మంటే వొచ్చినాము. మాకేమీ తెలదు.

పోలీసు: ఎవడీడు? కొత్తమొగంలావుందే. ఎయ్యండి జేడీ నీడికికూడా.

కిష్ట: ఏంరా, యిలాసెప్తావు? నామాన నాను పోతావుంటే నన్ను బలవంతపెట్టి, సేతులో యీజెండాయెట్టి ముందుకు తోసి, మళ్ళీ నామీద పెడతావా? యెంతన్యాయంకాలమొచ్చింది!

ఒకడు: ఈడేనయ్యో. యీడే (పారిపోతున్నారు)

పోలీసు: పట్టుకోండి, పట్టుకోండి (కొందరు పోలీసులు వాని వెంట పరుగెత్తుతారు.) నువ్వు నడు. ఠేసనికి నడు.

కిత్త: పోలీసప్పా, నన్నెందుకిట్లా సేస్తావు! నా కేకర్మమూ తెలదప్పా. నా నిదినమే యీవూరొచ్చినాను. యీ ళ్ళోళ్ళో నన్ను సంపుతామని బయపెట్టి, యీజెండా నాసేతులో పెట్టినారప్పా!

పోలీసు: ఎయ్, మట్లాడకు. తిన్నగానడు. నువ్వోళ్ళకి మొనగాడివి.

కిత్త: లేదప్పా, నాయచ్చి నెదుక్కొంటా వస్తుంటే, యీళ్లెదు రుపడ్డారు.

పోలీసు: నీ యచ్చెవరు?

కిత్త: నాముద్దులచ్చి, నాపాటలచ్చి, నాకు కనబడకుండా పోనాది.

పోలీసు: అహో, బుహో! యీకదలన్నీ కట్టిపెట్టి నడు. టేసను కాడే అంతా సెప్పుదువు గాని.

కిత్త:

గ్రాచారమోరు త - ప్పిస్తాగురా - నుదుటి
రాత సెవ్వరు తుడి - సేస్తారురా.

తల్లిదండ్రుల నిడిచి - తనవారిని యిడిచి
తరవాత యేమౌనో - తల సంగతేమైతి గ్రాచార.

అచ్చె నాలోకమని - అచ్చెంగ నమ్ముకొని
మెచ్చి చేరదీస్తి - వొచ్చెను గతినాకు గ్రాచార.

కొంప కూలిపోయె – గొడ్డు గోదలుపోయె
కొసకి పోలీసోళ్ళు – కొట్నాతోస్తున్నారు   గాత్రిచార.

పోలీసు: ఒరే, యేం నడవవు? దుడ్డుపోటుకావాలా?

కిష్టి: పడండప్పా, పదండి. (పోతారు.)

తెర.

రంగము ౬.

(బెజవాడ వీధి— ఇద్దరు పడవవాళ్లు, అచ్చి, పరివేశము.)

అచ్చి: నీ తలకొరా యొడిపోను! నీ యమ్మకడుపుకాల! నన్నేడ కిరా తీసుకొచ్చినారు?

ఒకడు: ఎయ్, నోరుముయ్, గట్టిగా అర్సినావంటే నోరు నొక్కేస్తాం.

అచ్చి: మీకడుపులో అగ్గొయ్యా! మీమచ్చమాసిపోను! మీ యిల్లు కూలిపోను! నానోరు నొక్కుతారా? ఓరురా మీరు? దొంగగాడి దల్లారా! కిత్తయ్యో, కిత్తయ్యా, మామోయ్, మామా! ఏడనున్నావురో! రావేమిరో! నా బతుకద్దాన్న మయిపోయెరో! నానోరు దిక్కురో!

రెండో: ఓపిల్లా, యినుగో నామాటయినూ. కేకలేస్తే మంచిపని కాదు. నీకూ మాకూకూడా ముప్పొస్తాది. యీమలో పోతేమే వోళ్ళంతా యిని సుట్టూ మూగుతారు.

అచ్చి: యింతేయినని, మూగుతే మూగనీ అందరితో సెప్పేస్తా, మీరు సేసినపని. మీకొంపకి కొరివిని. మీపానాలమీది పిడుగుని. మిమ్మల్నీ నాశనం సేసేస్తా. నాకిత్తయ్యకి తెలుస్తే మీకీభూమిమీద రుణంతీరిపోతాది. నామాట యినండి. నన్ను నాకిత్తయ్యకాడికి సేర్సియ్యండి.

ఒకడు: ఇదుగో, అచ్చీ, నామాటింటావా, యినవా? నీకిత్తయ్య సచ్చిపోనాడు. మ రాడా శెట్టికోసు.

అచ్చి: నా కిత్తయ్య సచ్చిపోనాడా? మీగొంతుకలు కోరి కయ్యా! ఆడిదగ్గిరికి తీసుకుపోతామని మభ్బెపెట్టి, యీడకు తీసుకొత్తారా? మీనాలికలు తెగ్గొయ్యా! మీకళ్లు పేలిపోను! మీకాటిలో మూడుపేటల బుగ్గియెత్తిం చెయ్యకుండా వూరుకొంటా ననుకొన్నారర్రా?

రెండో: (నవ్వుతూ) ఏయమచ్చీ, యిదుగో!

అచ్చి: మీనవ్వు నాశనంగాను! మీపొగరణిగిపోను! మీకు పెళ్లాలు లేరంటార్రా? మీ కక్కసెల్లెళ్లు లేరంటార్రా?

ఒకడు: నువ్వే మాపెళ్లాం. మాబావకి నువ్వు సెల్లెలివి.

అచ్చి: మీనోరొడిపోను! మీసిగాదరగా! ఓకిత్తయ్యో. కిత్తయ్యా! రారో! యీళ్ళనుంచి నన్నుతప్పించుకోరో! ఏడ నున్నావురో!

(పోలీసులు, కిత్తయ్యా, ప్రవేశం.)

పోలీసు: నడు, నడు! దిక్కులు చూస్తావేం? పారిపోడానికా?

కిత్త: నాను పారిపోనప్పా! నాఅచ్చేపోయింది నాకీలోకంలో మరో రున్నారు? నడవండి—

పోవావె - నాయచ్చి - ముద్దుల - నాయచ్చి
పోనావా - యిడిసి - పోనావా - అచ్చి
రావా - నన్నేలు - కోవా

అచ్చి: ఓహో - కిత్తయ్య - వొయసునా - కిత్తయ్య
మాటసెప్పియెళ్ళి - పోరో - కిత్తయ్య
రారో - యిడిపించు - కోరో.

కిత్త: తెల్లనా - కౌశాన - నల్లమ - బ్బొట్టింది
కళ్ళలో - మెరిసింది - కన్నీరు - కమ్మింది
రాయే - నన్నప్పు - కోయే - నాయచ్చి.

అచ్చి: పాకేటి - నీళ్లలో - పడవపో - తుండంగ
పడవొరిగి - పోయింది - రయ్యో - కిత్తయ్య
యెడబాపు - వొచ్చింది - మనకో - కిత్తయ్య.

కిత్త: నడిమింటి - సూర్యుణ్ణి - మిడినాగు - పట్టింది
మింటిలో - సీకట్లు - మించిపో - తున్నాయి
పాడాని - కేవారి - పాడగట్ట - కున్నాది
రాయే - నీచెయ్యి - యియ్యే - నాయచ్చి.

అచ్చి: కొరడవి - లోపల - కన్నుగా - నవుండ
దారి త - ప్పిపోయె - దరిదాపు - లేదాయె
వోరు ది - క్కవుతారు - రయ్యో - కిత్తయ్య
రారో - రచ్చించు - కోరో.

కిత్త: అనుగమగమగో, నాయచ్చి! (పోబోతున్నాడు.)

పోలీసు: హెయ్, నిలు, ఎటుపోతావు ?

అచ్చి: అడుగడుగో, నాకిత్తయ్యా! (పోబోతున్నది.)

ఒకడు: హెయ్, నిలు, ఎటుపోతావు ;

కిత్త: అచ్చీ! అచ్చీ!

అచ్చి: కిత్తయ్యా మామో! కిత్తయ్యా మామ!

కిత్త: నన్ను నాయచ్చికాడకు పోనియ్యండి.

పోలీసు: పోడాని కీలులేదు. నడు.

అచ్చి: నాను నాకిత్తయ్యా కాడకు పోతాను. పోండి, నా కాడకు రాకండి.

రండో: పోనువుగాని. పాపం! మాబంగార మేడవాసినాసో ముందుసెప్పు.

అచ్చి: మీబంగార మేటి!

ఒకడు: మాపడవలో నెట్టుకొన్నది నువ్వేతీసినావు. ముందసీకె పెట్టిపో. నేకపోతే పోలీసోళ్ళ కొప్పజెప్తాం.

అచ్చి: మిమ్మల్నే నానొప్పజెప్తాను. మీనాలికొడిపోను! నన్ను మోసంనేసి, నానా అల్లరాపెట్టి, నాకు దొంగతనం

కూడా కడతారంటూ౯? వో పోలీసప్పో! పోలీసప్పా! సూడప్పా, యీళ్ళేలా సేస్తున్నారో!

పోలీసు; ఎవరురా, అళ్ళు? ఆడదాన్నలా అల్లరపెడుతున్నారేటి?

ఒకడు: మామేమీ సెయ్యడంలేదు. అయమ్మే మమ్మల్ని నల్లర పెడుతున్నాది.

రెండో: సూడప్పా, పోలీసూ, మాపడవెక్కి—, కేవియ్యకుండా, కల్లంగా దిగిపోయింది. మాము పడవలో పెట్టుకున్న బంగారమేడనో దాచీసింది. నువ్వయినా యిప్పించియ్యప్పా!

పోలీసు: ఓపిల్లా, అల్లకేవు, అళ్ళ బంగారమూనంట, ఇళ్ళకిచ్చెయ్. ఆడదానివి కావూ? జెయిలుకి పోవాల నున్నాదేటి నీకున్న?

అచ్చి: సూపినావా, మామా, యీళ్ళెంతవా దేస్తున్నారో?

కిత్తయ్య: ఏమచ్చీ. నువ్వు దొంగతనం సేసినావంటనే?

అచ్చి: బూదేవి సాచ్చిగా, మామా, నా నేపారమూ ఎరగను. ఈళ్ళు నన్ను మోసంసేసి, మనిద్దరికీ యెసబాపులు సేసినారు, మామా!

ఒకడు: ఎయ్, అబద్దాలాడతావా? "కిత్తయ్యతో సాను పడలేకుండావున్నాను. నన్ను బందరు దిగట్టెయ్యండి" అని మాపడవెక్కి—నేదూ? ఇక్కడికొచ్చినతరవాత, మాకే

విడ్యాకుండా, మాబంగార మంతా యాడనో దాచీసి, అదు కనబడగానే దొంగేడుపు లేడుస్తావా ?

కిత్త: అవునా, అచ్చీ? నానునీకు సేదయిపోనానో! పో, పో, ఆళ్ళతో నేపో.

అచ్చి: మామా, యీదొంగ నాయాళ్ళమాట నమ్ముతున్నావా! మీకూటిలో దుమ్ముపడ! మీకాటికగ్గట్టా! యేటా, సేలినారు?

పోలీసు: ఎయ్, బాటలో అల్లరసేస్తున్నారు. మిమ్మలి నందరిని అరెస్టుసేసినాను. నడవండి. స్టేషనికి.

కొండో: మా మేమి సేసినామప్పా, మమ్మలిని నడమంటావు?

పోలీసు: మీ అందరికి ఏదోసంబంధముంది. అంతా కోర్టులోనే తెలుస్తాది పదండి.

అచ్చి: పదండి, నాకు భయంనేదు. నానూ, నాకిత్తయ్యా కలిసి నడుస్తాము. ఈళ్ళ నేరేవుంచు, పోలీసప్పా.

ఒకడు: మాకు మాత్రిం బయమా? నడు. కాని, పోలీసూ, అల్లిద్దరూ దగ్గరగుంటే మాట్లాడుకుంటారు. ఆళ్ళని కలియనియ్యాకు.

పోలీసు: సరే, ఓపిల్లా, నువ్వాళ్ళదగ్గరా ఉండకు, ఈడిదగ్గరా ఉండకు. నాయెనక నుండు. నడు. (పోతారు.)

తెర.

రంగము ౭.

(బెజవాడ మేజిస్ట్రేటు కోర్టు. మేజిస్ట్రేటు, వకీళ్ళు, కూర్చొని ఉంటారు. గుమాస్తా మేజిస్ట్రేటు ప్రక్క నిలుచొని ఉంటాడు. పోలీసు కాన్స్టేబిలు, కిత్తయ్యను, అచ్చిని, పడవవాళ్ళను తీసుకొని ప్రవేశిస్తాడు.)

మేజి: ఎవరోయి, పోలీసు, ముద్దాయీలను బోనులోని కక్కించు.

పోలీసు: పదండి, దానిలోని కెక్కండి. (ఎక్కుతున్నారు. వాళ్ళ ప్రక్కను పోలీసు నిలబడుతున్నాడు.)

కిత్త: అచ్చీ, యీపక్కకిరా, (అచ్చి వస్తున్నది.)

పడ: ఒకడు: దేవరా, అల్లిద్దరూ ఒకసోట వుండగూడదు. మాట్లాడు కొంటారు.

మేజి: సరే, వేరేవేరే ఉండండి.

అచ్చి: ఏఁ, దేవరా, మాకు నాయ మివ్వవా? యిప్పుడే ము-మ్మల్నెడముసేసేస్తున్నావే!

గుమా: ఓ అమ్మో, 'దేవరా' అనకూడదు. తప్పు. 'బాబయ్యా' అనాలి, లేకపోతే 'మహాప్రభో' అనాలి. 'దేవరా' అంటే ఘనమైన కోర్టువారి నవమానించిన ట్టవుతుంది.

అచ్చి: అదేమిగోలో. మామట్లాగే అనేది. గనమో, గినమో, మాము పలకనేము, అంతింతమాటలు.— ఓయప్పో, నన్నుమాత్రం 'అమ్మో' అనబోక. తరవాత మాటొస్తాది.

మేజ: ఏమే, తిన్నగా మాట్లాడలేవూ?

అచ్చి: దేవరా, నువ్వు గొప్పోడివయితే అయినావుగాని, నన్ను 'ఏమే' అనిమాత్రం పిలక! నానేమి నీపెళ్ళాన్ననుకొన్నవా?

మేజ: ఏమని పిలవాలి?

అచ్చి: 'ఏమమ్మో' అనాల.

మేజ: సరే, నీపేరేమిటి?

అచ్చి: మాపేరలా సెప్పకోము. కిత్తయ్యా నడగండి, సెప్తాడు.

మేజ: దానిపేరేమిరా?

కిత్త: 'రా' అనకు, దేవరా. అట్లంటే మాకుతప్పు.

మేజ: బాగుంది. నిన్నేమనాలి?

కిత్త: 'ఏమప్పా' అనాల.

మేజ: నువ్వాడవాడవా. 'అప్పా' అనడానికి?

కిత్త: యీదేశంలో అప్పలందరూ ఆడోళ్ళుగావాల. మా దేశంలో అప్పలు మొగోళ్ళే.

మేజి: నీదేవూ రప్పా?

కిత్త: మాది రుద్రింపేట.

మేజి: ఎక్కడుంది, ఆరుద్రింపేట?

కిత్త: యింత సదువుకొన్నోళ్ళు, రుద్రింపేట యాడనుందో తెలదా?

మేజి: యేజిల్లా? యే తాలూకా?

కిత్త యావ జెల్లావో, యావతోలుకావో! నీకే తెలకపోతే, సదువుకోనోడని నాకెలా తెలుస్తాది?

మేజి: ఓయి, పోలీస్, అవూ రెక్కడుందో కనుక్కొని చెప్పు.

పోలీ: చిత్తం.

మేజి: నీపేరు?

కిత్త: కిత్తయ్య.

మేజి: నీతండ్రిపేరు.

కిత్త: వోబలేసు.

మేజి: ఏం, హాస్యంచేస్తున్నావా? కోర్టువారి ధిక్కారం క్రింద నిన్ను ప్రాసిక్యూషన్ చేస్తాను చూడు.

కిత్త: ఏమచ్చీ, ఆయప్పలా కోపంసేస్తాడేల?

పోలీ: ఎయ్, మీరలా మట్లాడుకో కూడదు.

అచ్చి: పోలీసో, అయప్పే టంటాడో మాకు తెలనేను. కస్సు బుస్సు మంటున్నాడు. గిక్కుర మంటాడు! పిసికేస నంటాడు! అర్ధంకానేను.

మేజి: నీ(తండ్రి)పేరేమిటో నిజంగా చెప్పు.

కిత్త: వోబలేసని సెప్పినానుకానా? మరోడికో పుట్టినానని చెప్పమంటావా యేటి? యిది బాగుందే!

మేజి: నువ్వబద్ధ మాడుతున్నావు. వోబలేసని యెక్కడనయినా పేరుంటుందా?

కిత్త: వుండదో? మావూరొస్తే యెంతోమంది కనబడతారు వోబలేసులు, వోబయ్యలు, వోబన్నలు.

ఒక వకీలు: ఆదేశములో అటువంటి పేళ్లుండవచ్చును. ఘనమైన కోర్టువారు నమ్మకపోవడానికి కారణం కనబడదు.

మేజి: సరే.—ఓయమ్మో!

అచ్చి: అమగో, మరీ అదేమాట!

మేజి: ఓ యమ్మో, నీపేరేమిటి?

కిత్త: దానిపే రచ్చి.

మేజి: సరే. నీభర్తపేరు?

అచ్చి: బరతంటే?

పోలీ: నీ యింటోడి పేరు,

అచ్చి: (కిత్తయ్యవైపు చూస్తుంది.)

మేజి: ఓహో, వాడేనా నీభర్త?

అచ్చి: వాడూ!

మేజి: అయప్పేనా?

కిత్త: అవును, నానే దానింటోడిని.

పల్లి: కిత్తయ్య అబద్ధమాడుతున్నాడు. వాడు దీనిభర్త కాడు.

అచ్చి: వోరలా అనేది?

మేజి: ఇది ఒక ఇస్యూగా చేర్చమంటారా?

పల్లి: చిత్తము.

మేజి: సరే.—(ఒక పడవవానితో) నీపేరు?

1 పడ: మొర్రెడ్డి.

మేజి: ఇదేమిపేరబ్బా! సరే, నీతండ్రిపేరు?

1 పడ: బయ్యాప్పరెడ్డి.

మేజి: (రెండో పడవవానితో) నీపేరు?

2 పడ: కొటప్రియ్య.

మేజి: ఇదేమి వెళాకోళ మనుకొన్నావా? ఎవరినికొట్టమంటావు?

2 పడ: అయ్యో, నాపేరే అది. దేవరా!

మేజి: బాగుంది. తండ్రిపేరు?

2 పడ: చిక్కబసణ్ణ

మేజి: చిక్కు—గా నేవుంది, యీ పేరు.—మీమీది ఛార్జీలను చెప్పు-తాను, వినండి.—కిత్తయ్యా, నువ్వు కమ్యూనిస్టులతో చేరి, జెండాపట్టుకొని, డిమాన్స్ట్రేషను చేస్తూ, యీ ఫూళ్లోని ధనవంతుల యిళ్లమీదపడి, దోచుకొనే ఉద్దేశముతో కాన్స్పిరసీ చేసిన అన్ లాఫుల్-ఎసెంబ్లీలో చేరి, పోలీసు వారు చెదరిపొమ్మని అడ్డగించినా పోక, చక్రవర్తిగారి న్యాయచట్టము నతిక్రమించినావని పోలీసువారు నీమీద కేసు తెచ్చినారు. అ నేరము చేసినావా?

కిత్త: నువ్వేమాట నాకేమీ తెలవలేదండీ.—పోలీనూ, యే టిదంతా? కమ్యూంటంట, దిం దిం అంట, అడోరంట, కంచిపెసరంట, అల్లం బెల్లమంట, యేం గోల తెచ్చి-పెట్టినా వప్పా!

మేజి: ఏమండీ, పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరుగారూ, వీనికి కేసు స్వభావము తెలియజెప్పండి.

పబ్లి: ఓ కిష్టయ్యా, నువ్వు తక్క ఇంటర్నే పనలకు చేరనావు గదా!

కిష్ట: తా డింటనే సాలంటారా! నాకుబోదపడ్డం నేరు.

పబ్లి: ఎయ్, పెంకిపూట లాడకు. నువ్వీదేశములో బోల్షివిక్ ప్రాపగేండా చేయతలపెట్టనావా, లేదా?

కిష్ట: బోడిసివ్వులేటో, పారిగేండేటో, నాకే.. మీ తెలరు.

అచ్చి: నా కేంబారి మామో! నిన్ను బోడిసేసేస్తారంట పోరప్పకొండకు సేరుస్తారంట. అ కొండేటనుందో! నువ్వేమి సేసినావు, మామా? నిన్నూ నన్నూ యిడదీ-సేస్తారు గాబోల, మామో!

మేజి: పోలీస్, దానిని మాట్లాడవద్దని చెప్పు.

అచ్చి: 'దానిని'! సుతి మించిపోతున్నాదే!

పబ్లి: ఘనమైన కోర్టువారు వీనిముఖమై ఖరిసి కనిపెట్టవలెను. వీ-డేమీ తెలియనట్లు నటిస్తున్నాడు.

మేజి: చూస్తున్నాము,—కిష్టయ్యా, నీపక్షాన్ని వకీలు నెవరినైనా పెట్టుకొన్నావా? నువ్వే వాదించుకొంటావా?

కిష్ట: అంతింత పెద్దమాటలాడినాడు, అయ్యప్ప పోలీలు కాడా? అయన్నే వోదించమనండి.

మేజి: ఆయన ప్రాసిక్యూషన్ తరఫున వాదిస్తారు. డిఫెన్సుకు నువ్వు వకీలు నేర్పాటుచేసుకో. చేసుకోకపోతే, నువ్వే వాదించుకోవాలి.

కిస్త: పాగ్రసిక్యూ సేటో, డిఫ్ఫెనే సేటో! వోదమంటే నాకు బయుం. వోడిస్తే ఆదేటి సిక్కులొస్తాయో!

మేజి: సరే, మేమే ఏపోయింటు చేస్తాము. శ్రీనివాసరాఘవయ్యంగారు గారూ, మీరుకి త్తయ్య పక్షాన్ని వాదిస్తారా?

శ్రీ. రా అ: ఎనక్కు ఫీజు హానరబిల్ కోస్టవర్ వేరుప్పాడు సెయ్యావాల.

మేజి: సరే, కేసు పెుత్తంమీద రు. 5 లు ఏర్పాటు చేసినాము.

శ్రీ. రా. అ: నాస్టేటస్ అలోసిచ్చినాగ్గళ్ కారే. ఎంతెంత లాపాయింటుగళ్ వేణ్డుమ్! ఎన్నా కదెయ్!

మేజి: మీకక్కరలేదా? మరెవరికైనా యేర్పాటు చేస్తాము లెండి.—వకీళ్లుగారూ, మీలో ఎవరికైనా యీ కేసులో వకాల్తా కావలిస్తే, వ్రాతమూలకముగా తెలియజేసుకో వచ్చును.

[వకీళ్లు చీట్లువ్రాసి మేజిస్ట్రేటు కిస్తారు.]

మేజి: చూచినారా, శ్రీనివాస రాఘవయ్యంగార్ గారూ, నిష్కారణంగా రు. 50 ఫీజు పోగొట్టుకొన్నారు. నేను

చెప్పగానే ఒప్పుకొని ఉంటే యెంత బాగుండేది! హనుమంతప్పగారు రూ. 4 లకే చేస్తామన్నారు.— ఇదెవరి దీచీటి? జగన్నాథంపంతులుగారు,— రు 2-5-4 లకే చేస్తారట. వీరెవరో?—రాధానాథన్ గారు. (చదువుతున్నాడు) "ఈకేసు ఇంటర్నేషనల్ ఇంపార్టెన్సు కలది. కమ్యూనిజం, కమ్యూనాలిజం; బోల్షివిజం, బోల్ట్రాయిజం; బహుమూరిజం, బలాదూరిజం; డూ-ఆర్-డై ఇజం, యస్-యువర్-ఆనరిజం ;- మొదలయిన యెన్నో సమస్యలతో కూడుకొనిఉన్నది. ఇంత ముఖ్య-మైన కేసులో పనిచెయ్యడమే యెంతో గౌరవము. ఇటువంటి విషయములో కాంగ్రెస్ సెక్రెటరీగాఉండిన నేను ఫీజుపుచ్చుకొని పనిచేయడము కంటె అవమాన ముండదు. హానరబిల్ కోర్టువారు అనుగ్రహిస్తే నే-నూరకే పనిచేయడాని కంగీకరిస్తున్నాను. ఇన్నాళ్లున్ను తమకోర్టులో ఒక్క కేసుకూడా పట్టేవుండలేదు. నే ని ఊళ్లో పుట్టి, ఈఊళ్లో పెరిగి, ఈఊళ్లో చదివి ప్యాసయి, యీ ఊళ్లోనే బల్లకట్టుకొని, యీకోర్టునే కనిపెట్టుకొని ఉన్నాను. కాబట్టి. యీకేసు నాకే యిప్పించవలెనని ప్రార్థిస్తున్నాను. తమ అనుగ్రహమువల్ల ఈ కేసు గెలుచుకొంటే, నా పేరు ఋషికుల్య నుంచి పినాకిని వరకున్ను, బందరునుంచి బళ్లారివరకున్ను మోగిపోతుంది."

శ్రీ. రా. అ: ఈ కేజు రాధానాథన్ గారి కొప్ప చెప్పకూడదు. ఆయన కాంగ్రెస్ సెక్రెటరీనని తానే కొన్నేన్దా. అవను క్రూప్యడం గవర్నమెంటు పాలిసీకి విరుత్తం.

మేజి: ఆయన యెన్నడో కాంగ్రెస్ సెక్రెటరీగా ఉండేవాడు. ఇప్పుడు లేదుగా.

జగ: ఆయన యేహో చబచబాయమానంగా నాలుగు 'ఇజం' లను వినిరేనేసరికి. కొట్టువాడు గుమ్మయి పోయినారు. వాటి అర్థమేమిటో సరిగ్గా చెప్పగలుగుతే ఆయనకే యిన్వ పచ్చును. యేమండీ, రాధానాథన్ గారూ, కమ్యూనిజం కు, కమ్యూనాలిజం కు భేద మేమిటండీ?

రాధా: నన్ను తాము క్రాసువేస్తున్నారా? మీకు తెలియక అడుగుతున్నారా?

జగ: తెలియకే అడుగుతున్నాను, చెప్పండి

రాధా: కమ్యూనిజం అంటే అందరున్ను కలిసి పంచుకొనేది. కొన్ని కోఆపరేటివ్ సొసయిటీల లైక్కట్ల వలె, కమ్యూనాలిజం అంటే అన్ని ఒక్కడే కబళించేసేది; ఎంత తక్కువ ఫీజులకయినా, అన్ని కేసులున్ను తామేపట్టి, ఇతర వకీళ్ళకు ఒక్కటిన్ని దక్కనివ్వనితమవలె. తెలిసిందా, యిప్పుడు!— వీళ్లే మహా గొప్ప 'లా' చదువు కొన్నట్టు, మేము చదవుకోనట్టు!

హను: చాలా బాగా చెప్పినావోయ్, రాధానాథన్! అలా తగులుతూ వుంటేనేగాని యిటువంటివాళ్ళకు బుద్ధిరాదు. మనిద్దరం కలిసి యీకేసు వాదింతాము. నాకు కూడా ఫీజక్కరలేదు.

ఒగ: నాకుమాత్రం కావలెననా యేమిటి? ఫీజు పుచ్చుకోక పోతే క్లయంట్లు యెదుట పలుచదనమనికాని, లేకపోతే ప్రొఫెషన్ మీద ఉన్న గౌరవం దెబ్బతిందనో ఉంటే, ఈపాటికి భాష్యంఅయ్యంగారంతటి వాడైనా అయిపోయేవాణ్ణినూ! సరే, నేనుకూడా మీకు సాయం చేస్తానులెండి.

హను: నేనుమాత్రం ఊరికేకూర్చొని యేమిచెయ్యాలి. పట్టండి నలుగురం నాలుగు కొమ్ములు మోసేదాం. కాని, పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరుకు దినానికి రు. 85 లు, మేజిస్ట్రేటువారికి యథావిధిగా జీతం ముట్టుతవే. మనకేమీలేదే. అది మాత్రం నాకు కడుపుమంట. శ్రీనివాస గానయ్యంగారు గారూ, మీరుమాత్ర మేమిస్తారు? రండి మా పక్కకు. ఈకేసులో కాకపోతే మరొకదానిలో కొట్టి వారు మట్టుజెప్పిస్తారు లెండి. పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు గొప్పేమిటో, టకటకలాడించేదాము.

మేజి: పేదవాళ్ళ విషయములో మీ రింత ఉదారబుద్ధి చూపడం, ఎంతైనా బారుకుకూడా గౌరవం. మీ రందరు

ముద్దాయీల పక్షాన్ని వాదిస్తారా ?

రాధా: చిత్తం. మాలో మాకాభేద మేమిన్ని లేదు.

మేజి: సరే, కేసుకానివ్వనా ?

పల్లి: చిత్తం. కానివ్వండి

మేజి: రెండో ముద్దాయి, అచ్చెమ్మా. విను. నువ్వు నీ భర్తను విడిచిపెట్టి, ఈపడవవాళ్ళతో బయలుదేరి, వాళ్ళకేవు యివ్వలేదని ఒకఛార్జి. వాళ్ళ పడవలో బంగారం దొంగిలించినావని రెండో ఛార్జి, ఏమంటావు ?

అచ్చి: నాను నాకిత్తయ్యార్ని యిడిసిపెట్టనేను. నన్ను నాకిత్త-య్యా యిడిసిపెట్టనేను. ఈదొంగనాయాళ్లు నాకబద్దాలు సెప్పి, నీకి త్తయ్యని సూపిస్తామని, పడవెక్కించి, తిప్పితిప్పి యీవూరు తీసుకొచ్చినారు.

మేజి: వాళ్లకు నీవు కే వివ్వనలెనా ? అక్కరలేదా ?

అచ్చి: నా నేలివ్వాల ? నా నేమి నన్నడకు తెమ్మన్నానా ?

మేజి: వాళ్ళ బంగారం మాట ?

అచ్చి: ఆళ్ళ మొవానికి బంగారం కూడాను. దొంగ కూతలు కూస్తున్నారు. ఆళ్లమీది కొత్తాదేమో అని ఆలాసెప్తారు.

మేజి: మొర్రక్షీ! కొటిర్యా! అచ్చెమ్మ కబద్ధాలుచెప్పి,

లేవదీసుకొని వచ్చినారని మీమీద ఛార్జి. ఏమంటారు?

మెుర్రి: అ.. య్య.. య్య.. య్యయ్యో! మా మీదికే తిరిగిందే! ఏమన్నాయ మేమన్నాయం?

కొట్రి: మాకిదేటో తెలదు, దేవరా. మా కేవు, మా బంగారం మాకిప్పించియ్యండి, దేవరా!

మేజి: అయితే, మీరా నేరం చేయలేదంటారు?

కొట్రి: నేదు, దేవరా! ఏసోచ్చిగా, దేవుని సొచ్చిగా, నేదు.

మేజి: సరే, ప్రాసిక్యూషను సాక్షులను పిలవండి. హాజరుగా ఉన్నారా?

పల్లి: ఈకేసు స్వభావాన్నిబట్టి దీనికి సాక్ష్యం దొరకడం కష్టం. కమ్యూనిస్టులు లోలోపల పనిచేస్తూ ఉంటారు. అనేక వేషాలు వేస్తూఉంటారు. ఈ కిత్తయ్యను, ఈ అచ్చిని చూడండి. ఎంత అమాయకంగా కనబడుతున్నారో! వీరి చరిత్ర చాలా ఉన్నది. ఈ పోలీసు డయిరీలు ఎగ్జిబిట్లుగా దాఖల్ చేస్తున్నాను.

మేజి: ఈ డయిరీలవల్ల ఏమి తెలుస్తుంది?

పల్లి: ఈ కిత్తయ్య, ఈ అచ్చి, కమ్యూనిస్టుల గుంపులోనివారని తెలుస్తుంది. ఈ కేసులోని వివరములు బయలుపడితే, యిండియాలో ఈకమ్యూనిస్టు లెంత జాగ్రత్తగా, ఎంత

నేర్పుగా, ఎంత చాకచక్యముగా పని చేస్తున్నారో బయలుపడుతుంది. పోలీసువారికి తెలిసినంతమట్టుకు ఈ కిష్టయ్య అనేవాని అసలుపేరు కృష్ణమోహన్ బోస్. ఇతడు అయిదేండ్ల క్రిందట బంగాళాతూ నేరముక్రింద కన్విక్టయి, డమ్‌డమ్ జెయిలులో ఉన్నాడు. ఒకనాటి రాత్రి అక్కడనుంచి తప్పించుకొని, సచ్చిదానందస్వామి అనే పేర సన్యాసిఅయి, ఇతర కమ్యూనిస్టులకు శిష్యుల వేషము వేసి, దేశములో తిరగడ మారంభించినాడు. ఈ సచ్చిదానంద స్వామిమీద కేసు పెట్టగా, క్రింది కోర్టులో కన్విక్షనయిందిగాని, హైకోర్టులో విడిచిపెట్టినారు. అతరువాత ఆస్వామిజాడ మరి కనబడడమే లేదు. తుదకు కిష్టయ్య అనేవేషముతో నేటికి పట్టుబడ్డాడు.

మేన: చాలా ఆశ్చర్యంగా వుందే యీకథ!

పల్ల: అచ్చమ్మ అనేపేరుగల యీరెండోముద్దాయికథ ఇంకా ఆశ్చర్యమైనది. ఈమె మొదటిపేరు మిస్. సరస్వతీభాయి. ఈమెది బొంబాయిలోని గిర్గాం. ఈమె తండ్రి తిలక్ కాలములో సుప్రసిద్ధ రాజకీయ నాయకుడైన ఛట్నీవీస్. ఈమె ధూలాశాత్‌ను పెండ్లాడినది. అతడు గవర్నమెంటు ఉద్యోగి. ఈమె తండ్రిసంప్రదాయము

వచ్చింది. భార్యాభర్తల కిద్దరికి పడలేదు. ఒకనాడు భర్తయింటినుంచి యీమె లేచి, బొంబాయిలో స్టీమ-రెక్కి, రష్యా చేరుకొన్నది. అక్కడ బోల్షివిజములో తర్బీయతు పొందినది. ఐరోపామహాయుద్ధములో ఇంగ్లాండుచేరి, కమ్యూనిస్టు స్పయిగా మిస్. కెల్లర్ అనే పేర పనిచేసినది. యుద్ధమయిన తరువాత ఈదేశంవచ్చి, భర్తను కలుసుకొని, బోల్షివిజములో చేరవలసినదని ప్రేరేపించినది. ఆ భూలాబాత్ రాజభక్తితత్పరుడు గనుక ఒప్పుకోలేదు. అందుచేత అతనిని యీమె విడిచిపెట్టి, కిత్తయ్యా అనేపేరుతో తుంగభద్రఒడ్డున గుడిసెవేసుకొని కాపురముచేస్తూఉన్న వీనిని కలుసుకొని కొన్నాళ్లున్నది. వీళ్లిద్దరున్ను కలిసి దేశములో అల్లరులు లేవదీయడానికి కుట్రచేస్తూ ఉండేవారు. ఈ సంగతి పోలీసులకు తెలిసి భూలాబాతునున్ను, ఛోటాషహబత్ అనే యీకానిస్టే-బిలునున్ను మారువేషములతో పంపినారు. ఈగొర్రెయ్యే భూలాబాత్. ఈ మొర్రిడ్డే ఛోటాషహబత్.

షే.జి: హాఁ! ఈకథ మరీ ఆశ్చర్యంగా ఉంది. అయితే ప్రాసిక్యూషనువారు అచ్చిమీదచేసిన కేవిన్వ్యాకపోవడము, బంగారం దొంగిలించడము, అనేఛార్జీలను వదలుకొన్నా-రన్నమాట.

పబ్లి: ఇప్పటికి కోర్టువారు నేరములను గురించి విచారించ నక్కరలేదు. కాన్స్పిరసీఛార్జి తప్పిపోతే, ఆ నేరముల క్రింద ఛార్జి చేయవచ్చును.

జడ్జి: మొర్రెడ్డి, కోటార్యాలమీద ఛార్జిలనుకూడా వదలు కొన్నట్టే కదా? వాళ్ళని ప్రాసిక్యూషను పక్షమున సాక్షులుగా వేసుకొంటారా?

పబ్లి: చిత్తము. కోర్టువారు వాళ్ళిద్దరిని అపూర్వాపరుల క్రింద విడిచిపెట్టాలి.

జడ్జి: సరే, విడిచినాము. (వాళ్ళిద్దరు బోనులోనుంచి బయటికి వస్తారు) మొర్రెడ్డిని సాక్షిబోనులో ఎక్కించండి. (మొర్రెడ్డి సాక్షిబోనెక్కుతాడు.) క్లార్కు, ప్రమాణం చేయించు, (గుమాస్తా ప్రమాణం చేయిస్తాడు.) కానివ్వండి, ప్లీడ.

పబ్లి: మొర్రెడ్డీ, ఇక నువ్వు మొర్రెడ్డివి కావు. తెలిసిందా!

మొర్రె: నేను మొర్రెడ్డిని కానూ!

పబ్లి: నీ పేరు ఫోటోషహాబత్తు.

మొర్రె. మరేం!

షా: కోర్టువారు ఇట్టి లీడింగ్ ప్రశ్నల నడుగనివ్వకూడదు.

పల్లి: మధ్య మధ్య మీ రక్తము రాకూడదు.

జగ: ఆమాట కోర్టువారితో మనవి చెయ్యండి.

పల్లి: (మురారిడ్డితో) నువ్వు కాన్స్టేబిలువి కదా!

హను: ఇదంతా వాని కింటివద్దనే నేర్పి తీసుకరావలసినది. కోర్టులో నేనా బోధచేయడం!

పల్లి: హనుమంతప్పగారి శిష్యుల్లు పార్టీసు పెట్టుకొని, ఊరికే గా పలుకడం వింతగా ఉంది.—(మురారిడ్డితో) నీది బొం-బాయిలోని గిర్గాం,

మురారి: అదే.

పల్లి: నువ్వీకిత్తయ్య నెక్కడచూచినావు?

ము|రా: (తనలో) మంచి చిక్కు తెచ్చిపెట్టినాడే! యేమని చెప్పాలో!

పల్లి: ఏమట్లా చూస్తావు? తుంగభద్ర ఒడ్డున చూచినావా!

మురారి: అవును. మ రేడనూస్తాను?

రాధా: ఈయ నెక్కడ చూడమంటే అక్కడే చూడు.

పల్లి: అక్కడ ఈకిత్తయ్య, అచ్చి, అనేపేర్లుపెట్టుకొన్న వీళ్లేమి చేస్తున్నారు?

మురారి: ఏం చేస్తారు? మీకు తెలదా?

పల్లి: నువ్వు వాళ్ళ మాటలు విన్నావా?

మొర్రి: ఆఁ! యినకేం? యింటూనే వున్నా.

పల్లి: ఆమాటలన్నీ నీ డయిరీలో రాసినావుకదూ?

మొర్రి: రాసినాను కానూ?

పల్లి: కోర్టువారియెదుట పెట్టిన డయిరీలోని మాటలేనా అవి!

మొర్రి: నువ్వు సెప్పినట్టే.

పల్లి: సరి.

మేజి: క్రాసు కానియ్యండి.

రాధా: నీ పేరు?

మొర్రి: మొర్రెడ్డి.

రాధా: మరేదో అని చెప్పినావే?

మొర్రి: నా నేమీ సెప్పనేదే!

పల్లి: ఛోటాషహాబల్.

మొర్రి: అవునవు నదే అయ్యప్ప సెప్పిందే.

జగ: ఏమిటా పేరు?

మొర్రి: చోడాసబ్.

పల్లి: ఛోటాషహాబత్తనడానికి 'చోడాసత్' అనేది పంక్తి ప్రత్యేకమైన పేరు. జగన్నాథరావుకు 'జగ్గు.' కృష్ణమూర్తికి 'కిట్టు', నరసింహావికి 'నరుసు', శ్రీనివాసానికి 'సీను' వలె.

హను: మొరిడ్డీ, నిది తురకకులమా ?

మొరి: ఏమన్నా అంటే ఒప్పుకొంటానుగాని, నన్ను తురకోడంటే మాత్రము...

శ్రీ. రా. అ: అనాల్, శోడా శరబ్బత్ పెయర్ ఎన్ను ?

మొరి: అదేటంటాడో! కీస బీస గోల.

జగ: నీ ఊరి పేరు ?

పల్లి: 'గిగ్గాం' అని యింతకుముందే చెప్పినాడు.

హను: మిమ్మల్ని నడుగలేను. ఛోటాషహాబత్తు నడుగుతున్నాను.

పల్లి: వాని తరఫున మేము చెప్పుతున్నాము.

జగ: అయితే, మీరే బోనెక్కి—ఛోటాషహాబత్తు కండి.—ఏం, మొరిడ్డీ, నువ్వు పాయ్యేసరికి కిత్త య్యెక్కడున్నాడు?

పల్లి: అడిగిన ప్రశ్నలే అడిగి కోర్టువారి కాలమును వృథాచేయకూడదు.

జగ: నే నాప్రశ్న యింతకుముం దడుగలేను.

పల్లి: మీ రడుగకపోతే నే నడిగినానా. లేదా ?

జగ: ఏ సెక్షన్ ప్రకారం నే నడుగకూడదో చెప్పండి.

పల్లి: ఎవిడెన్సు ఆక్టు 144 సెక్షను ప్రకారము.

జగ: ఆ సెక్షను వర్తించదు.

పల్లి: ఇకముందు తమవద్ద లా నేర్చుకొంటాను లెండి.

రాధా: నీవు పోయేసరికి కిత్తయ్యెక్కడున్నాడో కోర్టువారికి తెలియజెయ్యి.

మొర్రి: ఆవులు మేపుకొంటున్నాడు.

రాధా: ఇందాకా మాట్లాడుతూఉన్నా డన్నావే?

పల్లి: ఆవులు తోలుతే మాట్లాడకూడదా? ఏమి ప్రశ్నలయ్యా, ఇవి? చొప్పుదంటు ప్రశ్నలు!

రాధా: కొంచెం గౌరవంగా మాట్లాడండి.—అయితే, సోటా-హాద్రీ, నువ్వు విన్నదంతా అడయరీలో వ్రాసినావుకదూ?

మొర్రి: రాసినానూ!

రాధా: నీకు వ్రాత వచ్చునా?

మొర్రి: హో!

రాధా: (మేజిస్ట్రేటుతో) ఆడయిరీ యిలాదయచేయండి. (పుచ్చు-కొని మొర్రెడ్డితో) ఏదీ, చదువు.

గి. రి: (చదువలేక దిక్కులు చూస్తున్నాడు.)

పల్లి: వానికి వ్రాతవచ్చునన్నాడుగాని, చదువవచ్చునన్నాడా?

జగ: వ్రాయగలిగినవాడు చదువలేడూ?

పల్లి: వ్రాయగలిగిన వారందరూ చదువగలిగితే యింకేముంది? ఇంతే మన తెలివితేటలు.

రాధా: చాలాబాగుంది.—ఇక దిగు. (దిగుతున్నాడు.)

మేజి: కొట్టయ్యా, నువ్వెక్కు. (కొట్టయ్య ఎక్కుతున్నాడు.)

పల్లి: నీ పేరు ఘూలాబాత్.

కొటరి: మావోళ్ళలాగే యెట్టినారు కాబోల పేరు.

జగ: కానివ్వండి, కానివ్వండి. మీయిష్టం వచ్చినట్టు కానివ్వండి.

పల్లి: నువ్వే అచ్చి అసలు మగడివి.

కొటరి: కాకేం?

అచ్చి: ఎవడివిరా, నువ్వు, ఏనోరాడిపోను?

కిత్త: ఏడీ? మళ్ళీఅను అమాట? నీప నేమవుతాదో!

పల్లి: కోర్టువారు ముద్దాయిల మాటలను చేష్టలను గమనించవలెను.

మేజి: చూస్తున్నాము.

పల్లి: ఇది నిన్ను విడిచి పోయింది కదూ?

కాట్రి: మరేటి?

అచ్చి: చా, నోరుముయ్!

కీర్త: నీకు పానాలమీ దాశనేదా?

పల్లి: కోర్టువారు ఈసాక్షిని రక్షించవలెను. వీళ్లెంతటికయినా తెగిస్తారు.

మేజి: ఏమీ భయములేదు. సర్కారువారి దీర్ఘహస్తము సకల ప్రజలకున్ను అభయ మిస్తున్నది.

పల్లి: సర్కారుశక్తి ఘనమైన కోర్టువారిలో ఆవేశించి ఉన్నంత కాలమున్ను....

రాధా: మీ ముఖప్రీతిమాట లింక చాలించండి.

పల్లి: ఏమండీ, మీకుకూడా ముద్దాయీలలో చేరవలెనని ఉందా యేమిటి?

హాను: మీ బెదరింపు లింక కట్టిపెట్టండి. ఘనమైన కోర్టువారు న్యాయమూర్తులు. వారు మాకున్ను న్యాయమునే అనుగ్రహిస్తారు.

పల్లి: నా ఫీజ్ సరి.

మేజి: క్రాస్!

రాధా: నీ పేరు?

కోటి: కో....

పబ్లి: ఛూ...

రాధా: ఇదుగో, వీరుండండి.

పబ్లి: ఛూలా...

జగ: ఏమండీ, మళ్లీ తగులు కొన్నారూ?— ఇట్లామాట లం-దిస్తూ ఉంటే, మేమీకేసులో పనిచేయలేము.

మేజి: ఏమండీ, పబ్లికుప్రాసిక్యూటరుగారూ, మీ రడ్డు వస్తూ ఉండకండి. మీకు మే మనుకూలముగా ఉన్నామని లోక మనుమానించకూడదు.

పబ్లి: నేనే మన్నాను?

రాధా: నీ పేరు?

కోటి: నా పేరే నాకు తెలదనుకొన్నావేటి?

రాధా: ఏమిటో చెప్పు.

కోటి: బొబ్బట్.

జగ: బలే, బలే! ఇద్దెన కాదూ?

రాధా: అయితే అది నీభార్య అంటావు?

కోటి: మరేటనమన్నావు! నీబారియనమంటావా! కాని, అలాగే అనుకో. నన్నుమాత్రం నిక్కులోకి దింపక!

రాధా: అది నీభార్య అవునా, కాదా?

కోటి: ఈయన, 'నాబారియ' అంటాడు. ఈయన నా 'నాబారియ' అనమంటాడు. నువ్వుకూడా 'నాబారియ' అనుకొంటే అనుకో.

అచ్చి: ఎరోడిడి పెళ్లాం వాడవోడినంట. ఏమర్రా, మీకెవళ్లకి బుద్దులున్నాయా, నేదా?

రాధా: మా కాసె సరి.

మేజి: ఆర్గ్యుమెంట్లు కానివ్వండి.

పబ్లి: నేను దీర్ఘముగా ఆర్గ్యుమెంటు చేయనక్కరలేదు. ఈ-కొత్తయ్య, అచ్చి, అనేవాళ్లు కమ్యూనిస్టులు. వీళ్ళకు తగిన శిక్ష వేయకపోతే ఈలోకమంతా తల్లకిందయి-పోతుంది. కాబట్టి, ఇట్టికేసులు కోర్టులలో జరుగకుండా ఉండేటట్లు పెద్ద శిక్ష విధించవలెనని ఘనమైనకోర్టువారిని ప్రార్థిస్తున్నాను.

మేజి: రాధాసాగర్ గారూ, మీరు కానివ్వండి.

రాధా: ఈదేశములో కమ్యూనాలిజమేగాని కమ్యూనిజము లేదు. బహుదూరిజమేకాని బొల్షివిజము లేదు, నామినాలిజమే కాని నేషనాలిజమసలే లేదు, షోకిల్లాయిజమే కాని సోషలిజమే లేదు. ఈవిషయమై నేను ప్రమాణము చేసి చెప్ప గలను. నన్ను చూడండి. నేను కార్యదర్శిగానో, అధ్యక్షుడుగానో, కార్యనిర్వాహక సభ్యుడుగానో లేని సంస్థ లేదు. నేను కలుగజేసుకోని ఉద్యమమే లేదు. నా అనుభవమును బట్టి మనవి చేస్తున్నాను. అవన్ని సురక్షితముగా లేవని ఎవరు చెప్పగలరో చెప్పమనండి.

పల్లి: అవి ముందుకు నడుస్తే కదూ? తమపరిభాషమటులుంటిది!

రాధా: అవునా మరి? అదే నేనంటున్నది. చూచినారా, ప్రాసిక్యూషనువారుకూడా నాతో ఏకీభవిస్తున్నారు. వారికి నేను కృతజ్ఞుడను....ప్రస్తుతపు కేసులో ఈ కిత్తయ్య, అచ్చి, అనే ఈముద్దాయిలు కేవలము అమాయకులు. వాళ్ళ మొగాలు చూస్తేనే అది తెలుస్తుంది. ఈ-మొర్రెడ్డి, కొట్రియ్యా, అనేపడవవాళ్ళు అచ్చిని మోసము చేసి తీసుక వచ్చినారు.

పల్లి: అయితే, పోలీసువారు తప్పుడుకేసు పెట్టినారంటారా?

జగ: మావాద మదికాదు. పోలీసువారు తమ ధర్మమును శ్లాఘాపాత్రముగానే నిర్వర్తించుకొన్నారు.

హను: పోలీసువారు పొరపాటుపడ్డారని మాత్రము మావాదము.

శ్రీ. రా. య: అమ!

రాధా: నేను మాత్రము ప్రాసిక్యూషనువారి ఊహ కవకాశము లేదంటానా? కాని....

మేజి: సరే లెండి. ఇక చాలు.

రాధా: ఘనమైన కోర్టువారు...

మేజి: ఇక కూర్చోండీ!

రాధా: మహాఘనమైన కోర్టువారు...

మేజి: ఏమండీ, చెప్పితే వినబడదూ, సిట్ డౌన్ ప్లీజ్.

రాధా: చిత్తం, చిత్తం. (కూర్చుంటున్నాడు.)

మేజి: ఇదుగో తీర్పు చెప్పుతున్నాను—

ఈకేసు చిన్నదంటే చిన్నదనుకోవచ్చును: పెద్దదంటే పెద్దదే అనుకోవచ్చును. ముద్దాయీలను విడిచిపెట్టడానికి కారణములున్నవి; శిక్ష విధించడానికి కూడా కారణములున్నవి. వీళ్లు అమాయకులనడానికి అవకాశమున్నది. క్రూరమనుష్యు లనడానికిన్ని అవకాశమున్నది. ఇట్టి సందిగ్ధవిషయములో ఏమి చేయవలెనో క్రిమినల్ ప్రొసీజరు కోడ్డులో సూచనలేదు.

రాగా: బెనిఫిట్ ఆఫ్ ది డౌటు అక్యూజుడుకు ఇవ్వవలెనని ఉంది.

పల్లి: లేదు, ఎంత మాత్రిమున్నులేదు. అట్లాచేస్తే సంఘానికి దేశానికికూడా గొప్ప ఉపద్రవము జరుగుతుంది.

మేజి: మేమిా రెండు విషయాలను గమనించినాము. అందుచేత మేము చెప్పే తీర్పేమంటే, "ఈకిత్తయ్యను, అచ్చిని విడిచి పెట్టుతున్నాము."

కిత్త: అదీ, అదీ, అట్లా ఉండాల. ధర్మప్పబువులు—రాయే, అచ్చీ, పోదాము.

అచ్చి: నాకిత్తయ్యా, నాకు మళ్ళీ సిక్కి—నావా? (కౌగిలించు కొంటున్నది.)

మేజి: ఎయ్, కోర్టులో అటువంటిపనులు చేయకూడదు. నా-తీర్పు పూర్తిగా వినండి—"కిత్తయ్యని, అచ్చిని తుంగభద్ర ఒడ్డున వాళ్ళగుడిసిలోనే ఇంటర్న్ చేస్తున్నాము....

కిత్త: అంటే?

మేజి: అంటే మీరాస్థలములోనే ఉండవలెను. విడిచిరాకూ-డదు.—వస్తే, మిమ్మల్ని పోలీసువారు ఎరెస్టుచేస్తారు.

అచ్చి: ఒకసారి అనుబవమయింది. యింకా రావటమే! ఈ శిచ్చ మాబాగుంది కిత్తయ్య యెల్లకాలం నాకాడనే వుంటాడు. రా, మామా, పోదాము.

మేజి: ఉండండి. ఇంకా తీర్పుకాలేదు. వీళ్ళిద్దరూ ఈమధ్య తోవలో ఎక్కడయినా దాటిపోతారేమో, అందుచేత, కోటయ్య, మొరిడ్డి, తమపడవలో వాళ్ళగుడిసెకు దిగబెట్టవలెను.

కోట్రి: మాకేంపట్టింది? అళ్లనే పొమ్మనండి.

మేజి: హాయ్, మాట్లాడకూడదు. వాళ్లను దిగబెట్టినట్టు మాతో వచ్చి చెప్పాలి. ఓయ్, పోలీసు, వీళ్లుదిగబెడ తారో లేదో, నువ్వుకూడా వీళ్లతోపోయి, తిరిగీవీళ్లని కోర్టులో హాజరు పెట్టు. నీకు ప్రయాణం బత్తా యిప్పిస్తాములే.

పోలీ: చిత్తం.

గుమాస్తా: ఈదినానికి కోర్టు బర్తరఫ్!

(అందరూ పోతున్నారు.)

(కిత్తయ్య. అచ్చి పాడుతారు)

ఇద్దరున్ను: పోలో - పోలో - పొంగాలి - పోలో

పొంగాలి - లోకాలు - పింగార - ముతోను - పోలో.

కిత్రయ్య: రాజుగా - రింట్లోను - రాణులే - వుంటేను
రంగైన - నాయచ్చి - నారాణి - అవుతాది - పోలో.

అచ్చి: రాచసూ - తుళ్ళకి - రాచకోడు - కులుంటె.
రంగుకి - త్రేడునాకు - రాచకోడు - కృష్ణాడు - పోలో

శ్రీ 'సాధన' ముద్రాశాల

అనంతపురం.

1934

366/34